

MADÁRTÁVVLAT

Madártani és természetvédelmi folyóirat

XVIII. évf. 3. szám – 2011/ősz

Azerbajdzsáni élmények ● 50 év – 20 millió madár ● Éjszakai vöcsökgyűrűzés

MADÁR HATÁROZÓ

BUKÓRÉCÉK I.

A bukórécek táplálékukat jellemzően a víz alól, mélyen lebukva szerzik meg, és az úszóréccékkel – például a közismert tőkés récével – ellentétben ritkán állnak tótágast. Testalakjuk zömökebb, a vízről rövidebb-hosszabb nekifutással képesek csak felszállni. A Madártávlat őszi számában most bemutatott négy bukórécefaj gácsérjának a felismerése némi gyakorlattal nem okoz komolyabb gondot. A tojók azonban néha földadják a leckét...

A **barátréce** (*Aythya ferina*) hármasszínűsége – vörösbarna fej, sötét hát és testoldal, fekete faroktő és mell – teljesen egyedi a récék között. A tojó színezete egyszerűbb, a gácsér tollzatának sokkal fakóbb változata. Háta, oldala szürkésbarna, melle és fartájéka sötétebb barna, fején elmosódott, sajátos mintázat látható. Csőre jellegzetes a szürkésbarna szalaggal (amelynek kiterjedése változó).

Barátréce
gácsér

Barátréce
tojó

A **kontyos réce** (*Aythya fuligula*) jellegzetessége az általában jól látható, hosszú tollakból álló névadó kontya, de ettől eltekintve is látványos madár fekete–fehér kontrasztos tollzatával. A tojó kontya kicsi, sokszor nem is látható; tollzata egyöntetű sötétbarna, azonban oldala világosabb szürkésbarna. A szem mindkét ivar esetében citromsárga színű.

Kontyos réce
gácsér

Kontyos réce
tojó

Cigányréce
gácsér

Cigányréce
tojó

A **cigányréce** (*Aythya nyroca*) egyöntetű gesztenyebarna, hófehér fartájékkal és szemmel. Tojója egyöntetű sötétbarna, némi vöröses árnyalattal. Szeme is sötét, azonban az alsó farokfedők a hímhez hasonlóan a tojónál is fehér színűek.

Hegyi réce
gácsér

Hegyi réce
tojó

A **hegyi réce** (*Aythya marila*) könnyen megkülönböztethető az előző fajtól a szürke hátszín és a kontya hiánya alapján. A tojó csőre körül jellegzetes fehér folt található (hasonló fehér folt néha a konytosnál is előfordulhat). A hegyi réce jellegzetes kerek fejalakja, a csőrhegyén található kis fekete folt (a konytosnál ez szélesebb) és a márványosan mintázott szürke hátoldal segítenek a határozásban.

Grafika: Kókay Szabolcs – www.kokay.hu

Kiadja a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) kiemelten közhasznú társadalmi szervezet

„A madárbarát Magyarországiért”

1121 Budapest, Költő utca 21.
Tel: 275-62-47
Fax: 275-62-67
www.mme.hu

Főszerkesztő: **Ujhelyi Péter**

Munkatársak:

Bagyura János Kerecsenvédelem
Fatér Imre Tűzokvédelem
Hadari Tibor Faunisztika
Horváth Márton Parlagis-védelem
Horváth Zsolt Természetvédelem
Karcsa Zsolt Vonuláskutatás
Králl Attila Natura 2000
Lovási Péter Gólyavédelem
Magyar Gábor Általános madártan
Nagy Károly Monitoring
Orbán Zoltán Társadalmi kapcsolatok
Péchy Tamás Rákospipera-védelem
Szász Péter MME-hírek
Szép Tibor Általános madártan

Tudományos tanácsadók:

Aradi Csaba (Hortobágyi Nemzeti Park, ny. ig.)
Csányi Vilmos (akadémikus, ELTE Etológiai Tanszék, ny. tszvez.)
Csorba Gábor (Magyar Természettudományi Múzeum Állattára)
Csörgő Tibor (ELTE TTK, Biológiai Intézet)
Fekete Gábor (akadémikus, MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet)
Kordos László (Magyar Állami Földtani Intézet)
Láng István (akadémikus, MTA elnöki tanácsadó)
Molnár V. Attila (Debreceni Egyetem, Növényzeti Tanszék)
Papp László (akadémikus, MTA-MTM Állatökológiai Kutatócsoport)
Somogyi Péter (akadémikus, Anatomical Neuropharmacology Unit, University of Oxford)

Fotográfiai tanácsadók:

J. Artyuhin ó **Berta Béla** ó **Forrás Csaba**
ó **Imre Tamás** ó **Kalotás Zsolt** ó **Kármán Balázs**
ó **Máté Bence** ó **Nehéz László** ó **Novák László**
ó **Streit Béla** ó **Suhayda László** ó **Vizúr János**

Grafikusok: **Kókay Szabolcs**, **Matyikó Tibor**,
Zsoldos Márton

Tipográfia: **Gór András**

Tördelés, nyomdai előkészítés: **Kitaibel Bt.**
Szerkesztőségi titkár: **Bányai Lászlóné**
Terjesztés: **Harangi István**

Alapító főszerkesztő: **Schmidt Egon**
Felelős kiadó: **Halmos Gergő** az MME igazgatója

Nyomás és kötés: **Korrekt Nyomdaipari Kft.**
Felelős vezető: **Barkó Imre** ügyvezető igazgató

ISSN 1217-7156

Támogatóink:

A címlapon: **Tatai vadlúdcsap**
– **Csonka Péter** felvétele

Címlapterv: **U.P.**

Kéziratokkal és lapszerkesztéssel kapcsolatos információk:
www.madartavlat.hu

Mi lesz veled, természetvédelem? Mi lesz veletek, civilek?

Az elmúlt bő egy év történései egyre erőteljesebben jelzik, hogy a természetvédelem a „nem-szeretem állatok” közé került a jelenlegi kormányzat berkeiben. Sajnos ezzel párhuzamosan ugyanez mondható el a civil szervezetekről is.

Az elmúlt időszakban a környezetvédelmi tárca önállóságának megszűnése után viharos sebességgel tűntek el a pénzügyi források az állami és a civil természetvédelmi ágazatból. A költségvetési megszorítások az átlagos arányok többszörösével érintették a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségeket, a nemzeti park igazgatóságokat, és ezzel párhuzamosan a civil szektor állami támogatási forrásait is. Ennek következtében olyan hírekkel találkozhatunk, hogy kikapcsolták a telefont az egyik felügyelőségen, a nemzeti parkok közül is többen közel kerültek a csődhöz, civil szervezetek sokasága bocsátja el alkalmazottait. Szervezetünk is komoly pénzügyi gondokkal küzd, és most már tudjuk, hogy egyes állami feladataink ellátásához a kormányzat nem tud forrást biztosítani.

Ha ősz, akkor költségvetés – mondhatnánk a parlament és a kormányzat szemszögéből. A költségvetés pedig fő vonalakban mutatja, hogy az egyes ágazatokkal várhatóan mi történik a következő évben. Az előzőekben felvázolt siralmas helyzet – úgy tűnik – nem javul 2012-ben, hanem tovább fog romlani. A hatóságok a tervezet szerint újabb jelentős költségcsökkentést szenvednek el, mert költségvetésük az előző évi kétharmadára csökken. A nemzeti parkok tulajdonképpen a zárolások után kialakult csökkentett kerettel mennek a következő évnél. A volt Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium utódja, a Környezetügyért Felelős Államtitkárság tovább aprózik azzal, hogy a vízügyi ágazat egy része átkerül a Belügyminisztériumhoz. A minisztérium civileknek az *állami feladatok átvállalására* szánt kerete a tervezet szerint 138 millió Ft, ami az előző évihez képest nem vesztes változás, de az előző év kerete is csak 10%-a volt a tíz évvel ezelőttinél. Legyünk őszinték, országos szinten mit lehet csinálni 138 millió forintból több száz szervezetnek? Emellett a Nemzeti Civil Alap forrása 1380 millió Ft-ra olvad. Ez az alap a megalkotásakor hatalmas fejtörést számított, és az alapot eredetileg a lakosság által civileknek felajánlott 1% összegével megegyezően kívánták feltölteni. Ez néhány év után folyamatosan csökkent, de még 2010-ben is meghaladta az összege a 6 milliárdot.

Ennyire fontos a természetvédelem hazánkban? Egy éve szakadt át a gát Kolontárnál, majd öntötte el a vörösiszap Kolontárt, Devecsert és Somlóvásárhelyt. Hogy is van ez? Ez a tragédia nem arra hívta fel a figyelmet, hogy erősebb, jobban működő hatóságokra van szükség? Ehhez képest miért gyengítjük a hatóságokat? Hozhatnánk még kevésbé drámai, de fontos problémákat a természetvédelem legkülönbözőbb területeiről, amik a természetvédelem megerősítésének fontosságát mutatják. Mi a helyzet a civil szervezetekkel? Mind a társadalom számára haszontalan dolgokkal foglalkoznak és magukat szórakoztatják? Biztos vannak ilyenek is, de a komoly természetvédelmi szervezetek fontos szerepet játszanak hazánkban és világszerte.

Az MME-nek nem kell szégyenkeznie. Kiemelkedő értékű természetvédelmi programokat futtatunk, rendszeresen nemzetközi elismerésben részesülve. Az MME műhelyéből kerül ki hazánk mára egyik legmegalapozottabb és leggyakrabban használt biodiverzitás-indikátor-rendszere, a Mindennapi Madaraink Monitoringja eredményeként. Környezeti nevelési és ismeretterjesztő tevékenységünkkel emberek tízezreit szólítjuk meg. Ha ez a munka nem közcélú és nem érdemi meg a köz támogatását, akkor mi az?

Ezek a problémák mind arra hívják fel a figyelmet, hogy erősebbnek kell lennünk és jobban kell tudnunk meggyőzni a mindenkori politikai vezetést a természetvédelem fontosságáról. Ma, amikor a szavak szintjén mindenki elismeri, hogy a természet pusztulása, a biológiai sokféleség eltűnése a lokálisztól a globális szintig mindenhol probléma, akkor a gazdasági nehézségekre hivatkozva senki nem akar költeni rá. Ismerjük fel végre, hogy a természetvédelemre költött forintok és eurók nem egy hobbi finanszírozását jelentik, hanem a gazdasági problémák gyökerének kezelését! Reméljük, minél előbb eljön ennek az ideje, sőt nem csak reméljük, de erőnkhez mérten dolgozunk is érte.

Halmos Gergő

Parlagi és áncélos Szeltopuzikok

Azerbajdzsánban madarásztunk

Azerbajdzsánról a legtöbb embernek a Kaukázus hófödte hegycsúcsai, vagy a Kaszpi-tenger partján elterülő végláthatatlan olajmezők jutnak az eszébe. Mindkettőből van bőven a Magyarország méretű országban, azonban a természetbúvárok öröme a kettő között, mind geológiai, mind biológiai szempontból rendkívül sokféle élőhellyel talál-

kozhatunk. Az ország középső részét a Kura–Araksz-síkság foglalja el, amely nagyrészt mezőgazdasági művelés alatt áll. A síkságot kelet felől a Kaszpi-tenger, északról a Nagy-Kaukázus, nyugatról a Kis-Kaukázus, délről pedig az iráni határon elterülő Talis-hegység határolja. A magashegységek és a síkságok olykor több mint 4000 méteres szintkülönbségű és mindössze 100–200 km szélességű átmeneti zónái igazi csemegéket nyújtanak a biológusok számára, ahol még rengeteg feltáratlan érték vár felfedezésre.

Az ország ragadozómadár-állományairól sem állt sok adat rendelkezésre, ahogy ez számunkra is kiderült, amikor a BirdLife International felkérésére a Dél-Kaukázusi Parlagisavédelmi Akció-

tervhez gyűjtöttük az elérhető adatokat 2006-ban. Ekkor a legkülönbözőbb becslések születtek az ország parlagisav-állományáról, így az Azerbajdzsáni Madártani Egyesület (AOS) szerint csak 5–25 pár lehetett az országban, míg más, a régiót ismerő szakértők szerint az állomány akár a 150 párat is meghaladhatta. Ami biztos volt, hogy összesen három fészket ismertek ekkor az egész országban. Nem csoda hát, hogy nagy örömmel és szakmai kíváncsisággal fogadtuk el az AOS felkérését, miszerint segítsünk tisztázni a faj helyzetét az országban, és tartsunk képzést a helyi madarászok számára a ragadozómadár-felmérési módszerekből. Az ekkor kezdődött együttműködés keretében ez idáig egy

tavaszi és egy nyári parlagisas-felmérés alkalmával sikerült eljutnunk Azerbajdzsánba, amely utak szakmai és személyes tapasztalatairól szeretnénk most beszámolni.

BAKU ÉS KÖRNYÉKE

Az utazó legelső benyomása általában nem túl pozitív Azerbajdzsánban, mivel az európai járatok zöme az éjszaka közepén érkezik meg Bakuba, amelyet azzal tetézik az azeri bürokrácia, hogy az éjszaka hátralevő részét pedig misztikus okból négyszeri sorban állással kell az utasoknak tölteni, hogy az összes szükséges pecsétet begyűjtsék az útlevelükbe. Persze ezt egy igazi régi szovjet típusú szállodában töltött néhány órás pihenés után már el is felejtettük és házigazdáink jóvoltából már a nyugati palearktisz egyik legjelentősebb vízimadár telelőhelyére a Kaszpi-tenger partjára tartottunk. Baku szépen fejlődő belvárosi részeit elhagyva nem volt nehéz elképzelni, hogy a végeláthatatlan olajkutak között olajjal és szeméttel borított Absheron-félsziget a világ egyik legszennyezettebb helyeként van nyilvántartva. Annál meglepőbb volt hallani, hogy

ezen területek tőszomszédságában, így például az általunk is meglátogatott Sangachal-öbölben, vízimadarak tízezrei telelnek, amelyek közül a legszámsabbak a szárcsák, de sok más faj mellett például több ezer üstökös- és száz feletti kékcőrű réce is rendszeres vendég itt. Hamar kiderült, hogy az AOS kis stábjá elsősorban ezen vizes élőhelyek felmérésével foglalkozik, és ezért van az, hogy a ragadozómadarokról rendkívül kevés információjuk van az ország területéről. Az ezt követő két napot az AOS irodájában töltöttük, ahol az alkalmazottaknak és önkénteseknek a ragadozómadár-felmérési és védelmi munkák elméleti alapját próbáltuk a hazai tapasztalatok alapján átadni, de igazából már alig vártuk, hogy kijuthassunk terepre és megkezdhesük a felmérést a gyakorlatban is.

FÉSZEKKERESÉS ÁPRILISBAN

Első tavaszi utunk célja új parlagi sas párok felderítése volt, amihez az április eleji időzítés tökéletesnek bizonyult a Kaukázusban is. A felmérés kilenc napját két egymást váltó háromfős azeri csapattal töltöttük, így az AOS Niva Chevroletének kis utas és poggyásztérét mindig közel 100%-ban kihasználtuk. Az első csapatban az AOS tapasztaltabb stábjá,

Tahir Karimov („a legtapasztaltabb azeri ragadozómadaras”), Shahin Isayev (az akkor indult azeri parla-

gisas-program koordinátora) és egy diák (Mehrab) jött velünk, akikkel először a Göychay és a Turian-chay természetvédelmi területekre látogattunk el. Itt csatlakozott hozzánk hatodiknak Nahid a helyi természetvédelmi őr, akivel házigazdáink megmutatták a területen az elmúlt években talált öt parlágisas-territóriumot. A gyönyörű táj háttérben a Kaukázus négyvezres csúcsai magasodtak, és a lefutó heglábi lankákat pedig mély folyóvölgyek szabdalják, ahol az elérhetetlen helyeken megmaradt nyárfa-csoportok (ún. Tugay erdők) nyújtottak fészkelőhelyet a parlagi sasok számára. Érdekes volt látni, ahogy a szűk völgyek alján fészkelő sasok felkörüztek a fészkek felett 100-300 m-re levő táplálkozóterületekre, mivel a hazai hegyen fészkelő és a heglábra lejáró sasoknál pont a fordítottját szoktuk meg. Összesen a négy itt töltött nap alatt nagy örömünkre sikerült további 14 parlágisas-territóriumot felfedezni a területen, amelyek közül 11-ben az aktív fészkek is előkerültek. A tipikus völgyi élőhelyek mellett találtunk fészkeket a heglábak magányos fáin is, és a síkság szélén magasfeszültségű oszlopokon is, mivel itt már nem nagyon voltak alkalmas méretű fák a fészkelésre. A terület egyéb ragadozómadár-világa is rendkívüli volt, hiszen mind a négy keselyűfaj, a kígyászölyv, a szirti, a békászó és a törpesas is költ a heglábak szikláin és kis erdőfoltjaiban, valamint jelentős számban vonultak át pusztai és fekete sasok, továbbá a négy rétihéjafaj képviselői is, úgyhogy az összesen megfigyelt 24 ragadozómadárfaj nagyon jó gyakorlótérpet biztosított a fajhatározáshoz.

A második azeri csapatunk már első ránézésre is más képet festett, hiszen ők most először vettek részt ragadozómadár-felmérésen. Két fiatal jól öltözött diák (Gündüz és Ayyub) nem titkoltan azért jöttek, hogy az alapoktól ismerkedjenek a terepi munkával, így náluk az okítást a dolmányos varjú bemutatásával kellett kezdeni, de a négynapos közös program végére már amennyire lehet elsajátították a ragadozómadár-határozás alapjait. Harmadik útítársunk az aranyfogú afganisztáni veterán sofőr, Mehman végig lakkcipőt és öltönyt viselt, és minden pocsolva után próbálta tisztára mosni az autót. Azt sem értette, hogy miért fogyaszt olyan sokat a Niva, pedig próbáltuk neki magyarázni, hogy főúton 80-nál nem kell a felező, de ezt az információt úgy látszik nem sikerült a diákok döcögős fordításán keresztül átadnunk. Mindenesetre ezzel a csapat-

© HORVÁTH MÁRTON FELVÉTELEI

tal az ország északkeleti csücskébe az Alizani-folyó völgyébe látogattunk, ahol ugyan sokkal nehezebb terepviszonyok között és kevésbé látványos tájakon, de szintén sikerült II parlagisasfészket találnunk, amelyek közül korábban csak egyet ismertek.

Összességében a nagyon tanulságos túra során 30 aktív territóriumot találtunk, amiből 24-et újonnan sikerült felfedezni, úgyhogy mindkét résztvevő fél nagyon sikeresnek ítélte a közös felmérés első felvonását.

FÉSZKELENŐRZÉS JÚLIUSBAN

A sikeres tavaszi akciót követően szükségesnek láttuk, hogy a sok újonnan megtalált fészket nyáron is visszaellenőrizzük, hiszen így rengeteg új információt gyűjthetünk az azeri sasok költési sikerességéről és táplálkozási szokásairól. Erre a következő évben nyílt lehetőségünk, amikor az Ornithological Society of the Middle East (OSME) két repülőjegy árával támogatta az utazásunkat, így a helyi felmérés költségeit kellett csak saját zsebből kigazdálkodnunk. Újtársaink ezúttal Elchin Sultanov (AOS elnök) és korábbi útról már ismert Tahir és Nahid voltak. Ezúttal egy új kihívással indult a felmérés, mivel az első fészkenél kiderült, hogy azeri kollégáink nem szívesen lépnek nyáron ebben a régió-

ban az aljnövényzetbe, mivel szerintük minden tele van a „Vipera gürza” nevű rendkívül veszélyes kígyóval. Az első fészkeknél komolyan vettük a fenyegetést és bakancsot és kamáslit húztunk, de miután nyomát sem láttuk kígyónak a terepi séták során, így egyre lankadt az elővigyázatosságunk. Mint utólag Halpern Bálint kollégánktól megtudtuk, vendéglátóink a turáni viperára (*Macrovipera lebetina*) gondolhattak, amelyek ugyan tényleg halálos lehet a marása, de az előfordulási valószínűségét jelentősen túlbecsülték azeri kollégáink. Mindenestre ők általában csak azokhoz a fészkekhez jöttek szívesen oda, ami rövidre legeltetett gyepen vagy út mellett volt. Az öt nap alatt 26 territóriumot sikerült végiglátogatnunk, amelyből egyet újonnan találtunk, és 18 fészkek esetében tudtuk egyértelműen megállapítani a költési

© HORVÁTH MÁRTON FELVÉTELEI

sikert. Ebből 14 volt sikeres, amelyekben 24 fióka nevelkedett, így az itt tapasztalt 70%-os sikerességi arány és az 1,7-es átlagos fiókaszám a hazai populáció sokéves átlagánál valamelyest jobbnak tűnt, de persze egy év adatsora alapján ezt nem lehet kijelenteni.

A fészkek alól összesen 140 db összesen 30 fajhoz tartozó zsákmányállat maradványát sikerült összegyűjtenünk, amelyben nagy meglepetésünkre a legnagyobb arányban (25%) a páncélos seltopuzik (*Ophisaurus apodus*) szerepelt, amelyet minden aktív fészkenél sikerült megtalálnunk. További fontos zsákmányállatnak bizonyultak az azeri sasok számára a sünök (14%), a házizalambok (9%), a házityúk (8%) és a mezei nyulak (8%), de sok egyedi érdekességet is találtunk a maradványok között, úgy mint például fekete sast, pásztormadarat, gyurgyalagot és szalakótát.

Összesen a 14 kint töltött terepnap alatt 31 aktív parlagisas-territóriumot találtunk, amellyel így sikerült „megőszöröznünk” az országban

ismert állományt. Mivel rövid felméréseink során az ország parlagi sasok számára alkalmas élőhelyeinek csak kis töredékét látogathattuk meg, ezért könnyen elképzelhető, hogy Azerbajdzsán parlagisas-állománya a korábbi legmerészebb becsléseket is túlszárnyalhatja. Ahhoz, hogy ezt megtudjuk, természetesen folytatni kell a megkezdett felméréseket, amelyre jó előjel, hogy a közös tapasztalatok alapján azeri kollégáink a következő évben is folytatták a munkát egy másik területen, ahol ők már maguktól találtak 18 újabb fészkelő párt. Reméljük, hogy látogatásainkkal hozzájárultunk, hogy a kaukázusi ország is belépjen a „parlagisas-nagyhatalmak” sorába, és hogy az ottani sasoknak is akadjanak lelkes helyi védelmezőik.

Horváth Márton
és Fatér Imre

5020 év

millió madár

Molnár István
emlékére

ELŐTÖRTÉNET

A madarak megjelenésüknél, viselkedésüknél, sokszor titokzatosságuknál fogva ősidők óta megragadják képzeletünket. Megfigyelésük kedvelt időtöltése a természetet járó embereknek. A madárszok egy része csak hobbiból, kikapcsolódásként vesz részt a madárállományok felmérésére irányuló terepbejárásokon. Mások már szinte sportként, szenvedéllyel űzik a fajvadászatot, s egy-egy ritka vagy a hazai avifaunára nézve új faj megfigyelése érdekében időt és költséget nem kímélve az ország másik végébe is elutaznak. A rendszeres, megadott szempontok alapján végzett madárszámlálások tudományos igényű feldolgozásokat tesznek lehetővé, s az eredmények végső soron a természetvédelem hatékonyságát növelik.

Az indikátorfajok (pl. fehér gólya) állományának változása (sajnos legtöbbször csökkenése) sokszor összetett problémákra világít rá. A monitoringszerű felmérési adatoknak a környezeti paraméterek változásaival történő összevetése, kiértékelése és helyes értelmezése új irányokat jelölhet ki a veszélyeztetett

fajok és élőhelyek védelmében. Nem mindegy ezért, hogy a madárszámlálások adatait, legyen az alkalmi megfigyelésből vagy rendszeres terepbejárásból származó, gyakori vagy ritka fajra vonatkozó, hogyan rendszerezzük. A könnyen kezelhető, áttekinthető, sok lekérdezési lehetőséget biztosító számítógépes adatbázisok ma már nélkülözhetetlenek a madárvédelmi munkában.

Magyarországon a madarak előfordulására vonatkozó rendszeres adatgyűjtés a 19. század első felében Petényi János Salamon munkásságával kezdődött. Feljegyzéseinek többsége azonban elveszett, felbecsülhetetlen értékű anyagának töredékeit 1904-ben Csörgey Titusz rendezte nyomda alá. Petényi nyomdokait a század második felében Herman Ottó és munkatársai követték. Herman Ottónak elvülhetetlen érdemei voltak abban, hogy a

madármegfigyelés, a madarak tudományos kutatása állami szintre került. Az ő ösztönzésére hozta létre 1894-ben az

A vörös vércse csaknem kipuht a megyéből

© SOMOSI LÁSZLÓ

akkori földművelésügyi minisztérium a Magyar Ornithológiai Központot, amely az I. világháborút követően Magyar Madártani Intézetet néven működött tovább.

Herman Ottó szervezőmunkája eredményeként viszonylag rövid idő alatt egy jól működő országos megfigyelőhálózat jött létre, mai szóhasználattal élve, önkéntesek részvételével. Ez a rendszer évtizedeken keresztül folyamatosan szolgáltatott adatokat, s a hazai madárvilág tanulmányozásának eredményei alapján a Madártani Intézet nemzetközi szinten is elismerést és rangot vívott ki magának. Az adatok közül főleg a vonulással vagy a ritkaságokkal kapcsolatosakat, majd később a gyűrzési eredményeket publikálták rendszeresen az Aquila évkönyvben, de tartalmas cikkek, apró közlemények más szakfolyóiratokban (Kócsag, Természet) is megjelentek. A sors iróniája, hogy mára nagyrészt csak a nyomtatásban megjelent adatok maradtak fenn. A II. világháború viharai és az 1956-os események során a Madártani Intézet értékes adattömege teljesen megsemmisült.

A II. világháborút követően a Madártani Intézet újjáépítette a megfigyelői hálózatot, de az adatközlők száma viszonylag kevés maradt. Az intézmény állami szinten tovább működhetett tudományos kutatóműhelyként, de az elapadó támogatások miatt egyre kevésbé töltötte be a korábban neki szánt szerepet. Mindez oda vezetett, hogy az intézet önállósága az 1980-as évek végén megszűnt, az akkori környezetvédelmi minisztérium egyik osztályaként, majd főosztályaként működött tovább. Hivatalos megszűnése 2002-ben következett be. A hazai ornitológia ezzel elvesztette a legjelentősebb, nagy tradíciókkal és kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező tudományos bázisát.

AZ MME SZÍNRE LÉP

A madárfaunisztikai munka új lendületet a Magyar Madártani Egyesület 1974-ben történt megalakulásával vett. Az egyesületnek néhány év alatt sikerült széles társadalmi bázison alapuló megfigyelő-

Madármegfigyelés Sumonyban

© STÖRER MANDOR

hálózatot létrehozta. Az adatközlők számának növekedésével a rendszeresen megfigyelt területek száma is jelentősen nőtt. Egy-egy programban (pl. szinkronfelmérések) országos lefedettséget is sikerült elérni, s a megfigyelők a szakmai felkészültségüknek köszönhetően korrekt, a tudomány és a természetvédelem számára egyaránt hasznosítható adatokat szolgáltatottak. A technikai fejlődésnek (pl. állványos távcsövek, digitális fényképezőgépek), a gyűrzési aktivitás növekedésének (Actio Hungarica táborhálózat kialakítása), s nem utolsósorban az egyre részletesebb, nyomdailag szinte csaknem tökéletesen kivitelezett madárhatózóknak is jelentős szerepük volt abban, hogy ugrásszerűen emelkedett a hazánkban megfigyelt madárfajok száma. Az utóbbi 30 évben közel 70 újabb madárfaj előfordulását sikerült bizonyítani. Egy átfogó, valamennyi fajra kiterjedő egységes országos számítógépes madárfaunisztikai nyilvántartás azonban a mai napig sincs Magyarországon!

BARANYAI KEZDETEK

Baranya megyében a 20. század közepéig kevés megfigyelő tevékenykedett. Az érdeklődésre számot tartó adatokat helyi újságokban, az Aquila évkönyvben és egyéb szakfolyóiratokban publikálták. Az 1901-1959 közötti időszakból 147 baranyai vonatkozású irodalmi adatot ismerünk (Molnár István: Baranya

madárvilága bibliográfiája 1901-1990. kézirat munkája alapján), de ezek zöme csak rövid, néhány mondatos közlemény. Részletes nyilvántartások csak a tojásgyűjtők (pl. Agárdi Ede, Németh Márton stb.) után maradtak fenn. Gyűjteményeik ma rendszerezett formában különböző múzeumokban vannak elhelyezve, s pótolhatatlan értéket képviselnek. A publikált madárfaunisztikai adatokon és a tojásgyűjtők katalógusain kívül a megfigyelők terepnaplói, egyéb feljegyzései nem maradtak ránk, ezért azok nem képezhették egy részletes megyei nyilvántartás alapját.

MADÁRMEGFIGYELÉS FELSŐFOKON

A megfigyelési adatok rögzítése, majd rendszerezett adatbázisban történő későbbi kezelése Baranyában pontos dátumhoz köthető. Molnár István erdőmérnök, az MME helyi csoportjának egyik későbbi megalapítója, 1960-tól kezdve vezetett részletes naplót terepbejárásairól. Elhivatottsága, szakmai tudása, kiváló madárhang- és madarének ismerete hihetetlen alaposan párosult. Megfigyeléseit nagy önkritikával kezelte, s ha a legkisebb kétség is felmerült a terepen a faji hovatartozás kérdéséről, eltekintett a jegyzetelésről. Naplójában az első bejegyzés 1960. január 2-i dátummal történt. Ekkor Pécssett 100

Felrebbenő szárcsák a sumonyi tavakon

© TREITZ TAMÁS

példányból álló csonttollúcsapatot figyelt meg. Az utolsó adat a görcsönyi agyagbányában 1997. május 21-én megfigyelt 14 gyurgyalagról szólt. Szeretett Pista bácsink ez után is még ki-kijárogatott a terepre, de megromlott egészségi állapota már nem engedte, hogy megfigyelései papírra kerüljenek. Féltve őrzött naplóját azonban rendelkezésünkre bocsátotta. A közel négy évtizedet felölelő megfigyelői pályafutása során 48 573 adattal gazdagította a megyei madárfaunisztikai adatbázisunkat.

Molnár István a Madártani Intézet rendes megfigyelőjeként már 1963-ban bekapcsolódott a vízimadarak állományfelmérésébe (szinkronfelmérés). Ebben az évben még csak a pellérdi halastavakat járta, de a következő évben

már a sumonyi tórendszer is rendszeresen látogatta. Később ez a hely lett a legkedvesebb megfigyelési területe, ahol az idők folyamán több mint 500 terepbejáráson gyűjtött adatokat. Elsősorban neki köszönhető az is, hogy kapcsolatai révén kiépülhetett Sumonyban a madárgyűrűző állomás.

Másik kedvelt területe a Mecsek volt. A hegység minden zegét-zugát ismer- te, pontosan tudta az egyes madárfajok előfordulási helyeit. Egyik készítője volt a mecseki forráskataszternek, turista- utakat tűzött ki, kalauzolta a természet- járókat. Más jellegű terepi munkái köz- ben is szorgalmasan jegyzetelt, gyűjtötte az adatokat, melyeket később otthoná- ban szinte művészi kézírással vezetett át naplójába. Élete utolsó két évtizedében a baranyai vonatkozású madártani bibliog- ráfia összeállításán fáradozott.

Molnár István oroszlánrészt vállalt az egyesület helyi csoportjának megalakítá- sában is. Többhónapos előkészítés után 1974 nyarán jött létre az akkor még Dél- dunántúli Csoport néven működő helyi szervezetünk. Pista bácsi tisztségét soha sem vállalt a csoport vezetőségében, tudása és tekintélye révén, akarva-aka- ratlan mégis egyik irányítója volt a helyi madárvédelmi, s ezen belül is a faunisz- tikai feltáró munkának. A kezdetektől fogva lelkes fiatalokat vett szárnyai alá. Sokan, köztük e sorok írója is, tőle tanul- ták meg a madármegfigyelés fortélyait, sajátították el az alapvető hang- és ének- ismeretet. A kellő tapasztalatok birto- kában aztán a fiatal generáció is újabb feladatok elvégzésére bizonyult alkal- masnak.

Idén már 33 pár rétisas fészkel a megyében

© SOMOSI LÁSZLÓ

AZ ELSŐ NAGY FELADAT

Az egyesület 1980-ban indította be az első nagyszabású, minden fészke- lő madárfajra kiterjedő madárszámlálási programját. Az országot 10x10 km-es négyzetekre osztottuk fel, s az egyes négyzeteken belül vizsgáltuk a fajok elő- fordulását, meghatározott szempontok szerint. A szervezési feladatokat Bara- nyában Molnár István vállalta, aki egy- maga a négyzetek háromnegyedének felmérésében vett részt. Természe- ten a szárnyaikat bontogató fiatalok is bekapcsolódtak a munkába. A megye északi részén a dombóvári csoport tagjai is besegítettek. A programot 1983-ban

A füleskuvíkok jelenlétét leginkább az éjszakai harisfelmérések során észleljük

© TREITZ TAMÁS

zártuk le. Baranya azon megyék közé tartozott, ahol teljes egészében sikerült elvégezni a felmérést. Adataink beépül- tek a Haraszthy László szerkesztésében 1984-ben megjelent Magyarország fész- kelő madarai című alpmunkába.

A 10x10 km-es négyzetek ponttérké- pezése során olyan jelentős mennyisé- gű adat gyűlt össze, aminek áttekintése egyre nehezebb feladatnak bizonyult. Már ekkor megfogalmazódott ben- nünk egy modern, a feldolgozásokat megkönnyítő, rendszerezett adatbázis létrehozásának gondolata, de a kivite- lezés technikai feltételei (számítógép és szoftver) még nem voltak adottak. Egyelőre arra szorítkoztunk, hogy az adatok a megfigyelés jellegétől (szinkron, fajvédelmi programok, ponttérképezés, rendszeres terepbejárások kiválasztott területeken stb.) függetlenül áttekint- hető formában, a célra rendszeresített nyomtatványon érkezzenek be hozzánk. Ezt sikerült is elérnünk, s a manuálisan rendszerezett anyagok tárolására is volt kapacitásunk.

GYŰRŰZÉS ÉS FAUNISZTIKA

A sumonyi halastavaknál 1981-ben szer- veztuk az első madárgyűrűző tábort. Ennek sikerén fellelkesülve építettük ki az állandó jellegű madárvonulás-kutató állomást, ahol évente több ciklusban, ös- zsesen 200-210 táborozási napon fog- juk be és jelöljük a madarakat. A füg- gönyhálós madárbefogással elsősorban a rejtett életmódot folytató, nehezen megfigyelhető fajok (nádi és bokorlakó énekesmadarak egy része stb.) előfor- dulásával, gyakoriságával kapcsolatban szerzünk átfogó ismereteket. A tavak környezetében ugyanakkor rendszeren távcsöves madármegfigyeléseket is végzünk. A madárbefogás és gyűrűzés, valamint a távcsöves megfigyelések egy- mást kiegészítve megközelítően pontos képet nyújtanak a területen zajló madár- vonulásról, az egyes fajok vonulási és telelési viszonyairól.

A sumonyi adatok is értelemszerűen a megyei faunisztikai adatbázisunk részét képezik. A gyűrűzőállomás 1981-2009 között 118 552 adattal járult hozzá a

megye madárvilágának jobb megismeré- séhez. A gyűrűzések során fogtuk meg a berki poszáta, a rozsdás nádiposzáta és a csíkosfejű nádiposzáta első bara- nyai példányát. A távcsöves megfigye- lések alkalmával bizonyítottuk az örvös réce (észak-amerikai récefaj) első hazai, valamint a pehelyréce, a vörös ásólúd, az ékfarkú halfarkas, a kenti csér és a kor- mos varjú első baranyai előfordulását.

FAJVÉDELEM ÉS FAUNISZTIKA

Az egyesület 1985-ben a gyöngybaglyot választotta az év madarának. Baranya aprófalvas településhálózatának és ked- vező természetföldrajzi adottságainak köszönhetően a gyöngybaglyok legje- lentősebb hazai költőterületének számít. Az 1985-86-ban végzett felmérés során a megye csaknem összes egyházi épüle- tét (templomok, kápolnák, haranglábak) átvizsgáltuk, de nem kerülték el figyel- münket a fészkelőhelyként szóba jöhe- tő egyéb helyek sem (kastélyok padlásai, régi épületek stb.).

A felmérést követően már 1987-ben

Baranyában 1988-2003 között 123 pár héja fészkel

© SOMOSI LÁSZLÓ

kihelyeztük a templomtornyokba az első költőládákat (számuk 2010-re már elérte 153 db-ot). A ládák ellenőrzése 1993 végéig még csak alkalmyszerűen folyt, de a kirepülő fiókák számáról így is pontos ismereteink voltak. 1994-től kezdve viszont a teljes költési időszakban folyamatosan végezzük az ellenőrzéseket. Így már nem csak a kirepülő fiókák számát ismerjük, hanem a lerakott tojások és a

© LUCZIK DÉNES

kikelt fiókák számát is. A kirepülő fiókákat minden esetben meggyűrűzzük.

A gyöngybagolyvédelmi program során a felmérők külön adatlapokon rögzítik a költőládák ellenőrzésének eredményeit, ami alapján az adatok felvehetők a faunisztikai adatbázisba. A negyedszázados védelmi program óta már több ezer bagolyadat gyűlt össze így módon, ami rendszerezett formában segíti a faj költési szokásainak jobb megismerését.

Csoportunk 1988-ban átfogó ragadozómadár-védelmi programot indított be a megyében. Téli terepbejárások során térképeztük fel a ragadozó madarak fészkeit nemcsak a hivatalosan nyilvántartott (üzemtervezett) erdőkben, hanem a fásorokban, spontán beerdősődött gyepeken, fás legelőkön is. Költési

© Koczás Hunalika

A sumonyi gyűrűzőállomáson befogott berki poszáta

© LÁSZLÓ CSABA

Erdei fülesbaglyok telető csapata Mohácson

időszakban visszaellenőriztük a fészkeket, így pontos ismereteket szereztünk a fészkekben költő madárfajok állományainak nagyságáról. A fokozottan védett fajok és a holló esetében a költések sikerességét is vizsgáltuk.

A munkát 2003-ban fejeztük be. Összesen 105 ezer hektár erdő fészektérképezését végeztük el, melynek eredményeként 4742 ragadozófészket találtunk. A felmérés alapul szolgált a fokozottan védett madarak (vörös kánya, barna kánya, rétisas, békászós sas, fekete gólya) és a holló fajvédelmi programjainak megvalósításához, ugyanakkor az adatok a faunisztikai nyilvántartásunkat is gazdagították.

KÖZSÉGHA TÁROS PONTTÉR KÉPEZÉS

Az MME 1989-ben országos programot hirdetett a fészkelő madarak állományainak községhatáros felmérése érdekében. Csoportunk azonnal bekapcsolódott a munkába. A program országos szinten néhány év alatt elhalt, de Baranyában maradéktalanul elvégeztük ezt a feladatot is. A településeken található jellemző élőhelyek (erdők, gyepek, vizes területek, urbanizált környezet) szisztematikus vizsgálata során összesen 164 madárfaj fészkelését mutattuk ki. A terepbejárások során fedeztük fel a ritka (pl. haris, bajszos sármány) és telepesen fészkelő (pl. gyurgyalag, parti fecske, vetési varjú stb.) madárfajok élőhelyeit, ami megalapozta ezeknek a fajoknak a hosszú távú monitoringját. A munka egyébként 12 évig tartott, az utolsó települések felmérését 2000-ben fejeztük be. Hozzávetőleg 200 ezer adattal járultunk hozzá

a megye madárvilágának alaposabb megismeréséhez.

A ponttérképezési munka beindulását követően már 1990-ben megtettük az első lépéseket a számítógépes megyei adatbázis létrehozása felé. Hozzáértő tagjaink segítségével rövidesen saját elképzeléseinknek megfelelő számítógépes programot fejlesztettünk ki, majd megkezdtük az adatok bevitelét.

EGYÉB FELMÉRÉSEK

A sok időt és energiát felemésztő állományfelmérések mellett tagjaink egy része kedvtelésének hódolva is végez terepbejárásokat a saját maga által kiválasztott területen. Elvárásunk, hogy legalább havi rendszerességgel kapjunk adatokat ezekről a helyekről is. Ha minél több ilyen állandó megfigyelési terület van a megyében, annál pontosabban tudjuk nyomon követni a madárvilág változásait.

Fontosak számunkra az alkalmi észlelések adatai is. Ezek jól kiegészíthetik az egyes fajok állomány nagyságával kapcsolatos ismereteinket (pl. téli nagyörgébics-adatok). Tagjainkat folyamatosan arra ösztönözzük, hogy a látszólag jelentéktelennek tűnő megfigyeléseiket is küldjék be számunkra. Néhány év vagy évtized múlva már ezek az adatok is fontos szerepet tölthetnek be érvrendszerünkben (pl. gyakori fajok jelentős állománycsökkenése az élőhelyek gyors megváltozása miatt).

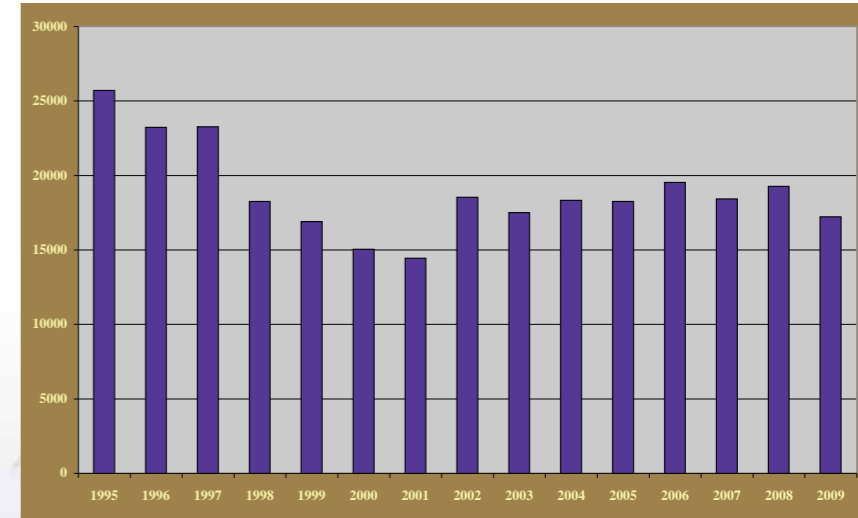
Egy-egy ritka madárfaj előfordulásának észleléséhez persze szerencse is kell. Csak a véletlennek köszönhető, hogy 2009-ben tudomásunkra jutott a nyílfarkú halfarkas egy fiatal példányának megkerülése (első baranyai adat), amit autó

ütött el. Az egyesület növekvő ismertsége azonban hozzájárul ahhoz, hogy az emberek érdekesnek látszó megfigyeléseikkel hozzánk forduljanak, megkeresnek bennünket, esetleg fotókat küldjenek részünkre. Így, ha csak kismértékben is, de újabb adatokhoz juthatunk.

Fontos azonban, hogy a beérkező adatokat kritikával kezeljük. A bizonytalannak tűnő megfigyelések, a nyilvánvaló elírások esetében felvesszük a kapcsolatot az adatközlővel, és tisztázzuk a félreértéseket. Különösen a kezdő megfigyelők követnek el gyakran hibákat, de ez még a tapasztaltabbakkal is előfordulhat. Mindig fontos a megfigyelő megbízhatósága, saját önkritikai vizsgálata. A nyilvántartásunkba bizonytalan vagy rossz adat nem kerülhet be.

EGYSÉGES ADATBÁZIS

A rendelkezésünkre álló madárfaunisztikai adatok számítógépre vitelét 15 év alatt oldottuk meg. Közben többször is kisebb módosításokat végeztünk a programon. Mivel az adatbevitel során is követhetünk el hibákat, ezért fontos a mentett állományok utólagos ellenőrzése és a hibák kijavítása. Tagjaink bevonásával 2004-ben kezdtük el az éves adatbázisok ellenőrzését, s ezt a munkát a javításokkal együtt 2009 nyarára fejeztük be. Ma már büszkén elmondhatjuk, hogy

A beérkezett adatok száma 1995–2009 között

a madárfaunisztikai adataink rendszerezése terén is maradandót alkottunk.

Nyilvántartásunk részére az 1960–2009 közötti időszakban 32958 madárfaunisztikai jelentés érkezett. Ezek 279 madárfaj 462995 adatát tartalmazták. Ötven év alatt 19 747 586 madarat figyeltünk meg Baranya megyében. Éves szinten jelenleg 60–65 tagunk küld be több-kevesebb rendszerességgel adatokat, a jelentések száma 1700–1800 között mozog. Adatbázisunk átlagban 205–215 madárfaj 18–20 ezer adatával bővül évente.

A madárfaunisztikai adatok, legyenek azok rendszeres terepbejárások, monitoring jellegű felmérések vagy

alkalmi megfigyelések eredményei, mindig is a madárvédelmi munkánk alapját fogják képezni. Az egyes fajokról, a ritkáról és gyakoriakról egyaránt vezetett rendszerezett nyilvántartások segítik a faj- és területvédelmi programok sikerét, ugyanakkor hivatkozási alapot is jelentenek érveléseink során a döntéshozók meggyőzése érdekében. Ez az adatbázis többszáz MME-tag áldozatos munkája eredményeként Baranyában már rendelkezésünkre áll.

Bank László

A nyílfarkú halfarkas teteme 2009-ben

© WAGNER LÁSZLÓ

Zöldikék érdekes fészkelése

A zöldike Magyarországon általánosan elterjedt, gyakori madár, amely a zárt erdők és a nagy nyílt térségek kivételével mindenütt fészkel. Elsősorban a települések parkjaiban, templomkertekben, zöldövezeti térségekben a különböző örökzöldekhez kötődik megtelepedése. A sűrű fenyőkön vagy tujákban költő zöldikék a laikusok számára rejtettek, még akkor is, ha fészük csak néhány méterre található az ott élő emberek rendszeres tartózkodási helyétől. A zöldikék tehát nem idegenkednek az ember közelségétől. Számos más állatfajnál is megfigyelhető, hogy kifejezetten keresi az ember, vagy az emberi létesítmények közelségét (a biztonság növelése vagy bizonyos táplálkozási, fészkelési előnyök megszerzése érdekében). Az utóbbi egy-két évben azonban olyan zöldikefészkeléseket észleltem, amelyek az eddigi ember-zöldike kapcsolaton messze túlmutatnak.

A hazai autópályák parkolóiban szinte mindenütt lehet találkozni zöldikékkel, amelyek elsősorban az odatelepített örökzöldekbe rejtik fészüküket. Az egyik ilyen parkolóban egy étkezőasztaltól

néhány méterre találtam zöldikefészket. Az asztalnál a nagy forgalmú autópályáról betérve sűrűn váltogatták egymást az utazók, gyakran sétáltatva itt kutyáikat. Amikor az ott megtelepedő zöldikék a fészkek helyét kiválasztották, és amikor azt megépítették, akkor is

© HARASZTHY LÁSZLÓ FELVÉTELEI

gyakran mozogtak utazók az asztalnál. A zöldikék azonban pontosan „tudták”, hogy sem az emberek, sem kutyáik nem jelentenek számukra veszélyt.

Az egyik autópálya benzinkútján tanakolás közben hallottam, hogy a közelben zöldike eteti fiókáit. Elindultam a fiókák jellegzetes hangja felé, és hamarosan megtaláltam a fészket is, amely természetesen egy tujában volt. De hol?! A benzinkúton működő étterem néhány asztalnyi kerthelyiséget működtetett az épület mellett, amit egy tujasor határolt a parkoló autók felé. Az asztalok és székek felett pedig egy piros árnyékoló ponyva feszült, aminek a széle kb. fél méteren rálógott a tujákra. A zöldike az egyik asztal felett, a piros ponyva széle alatt fészkel. Miközben az asztal-

nál az emberek kávéztak, a madarak az ülő emberek feje felett alig fél méterrel, zavartalanul etették fiókáikat. Senkinek nem tűnt fel a fiókák hangoskodása, senki sem zavarta őket, azok sikeresen felnőttek.

Talán még ennél is érdekesebb történet a Rákosivipera-védelmi telepen, ahol egy nyitott oktatási épülethez (filagóriához) vezető járda fölé felakasztottak egy függőcserepet sárga futóárvacskával. Péchy Tamás arra lett figyelmes, hogy a zöldikék sűrűn látogatják az árvacskát, majd elkezdtek a hajtásai közé fészekanyagot hordani. Mivel a felakasztott növény alatt naponta több tucatnyi ember haladt el, úgy gondolta, hogy azok zavaró hatása miatt nem lesz eredményes a költés, ezért a felakasztott árvacskát

lerakta a földre, abban a reményben, hogy a zöldikék biztonságosabb helyet választanak. Napokkal később nagy meglepetéssel észlelte, hogy a zöldikék a földön is folytatták a fészkeképítést és már a tojások lerakása is megkezdődött. Ekkor visszaakasztotta az árvacskát eredeti helyére, lévén ott legalább a ragadozóktól biztonságban van. A zöldikéket sem a földre helyezés, sem a gerendára történt visszaakasztás nem befolyásolta, de a látogatók serege sem riasztotta el attól, hogy kiköltse tojásait, majd felneveljék fiókáikat.

Vajon ezek egyedi elszigetelt esetek, vagy a zöldikék alkalmazkodásának első lépései?

Haraszthy László

Ungi Balázs:

Pénzváltó levélnéző

Különleges könyv kerül az olvasók elé *Pénzváltó levélnéző – Madaraink tudományos neveinek magyarázata* címmel*. A könyv azért is kedves nekem, mert a szerző Ungi Balázs, madarászrtársam elmondása szerint szerény részem nekem is volt abban, hogy belevágott a könyv megírásába. Egyik madárlesünk alkalmával a feketehasú sörszerető** (*Drosophila melanogaster*, azaz ecetmuslica) és társainak tudományos nevének elemzésével szórakoztattam a madarász-kollégákat.

Elsőre száraznak tűnhet egy ilyen feldolgozás, valójában azonban egyáltalán nem az! Az átolvasásra nekem eljutott – még szerkesztés alatt álló – példányt nem tudtam letenni, olyan érdekesek voltak a nevek mögül előbújó tudományos, történelmi sztorik és legendák. Gyanítom, hogy ennél még nagyobb élményt nyújtott Balázsnak a könyv megírásához szükséges kutatómunka. Ezt azért is állíthatom, mert a balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*) szócikkhez magam is hozzájárultam, és az interneten való kutakodás különleges élményt nyújtott.

Gyerekkori emlémem szerint a balkáni gerle nevét Jézus történetével kapcsolatban kapta, de képtelen voltam visszaidézni a forrást, és megglepetésemre elsőre az internet sem nyújtott segítséget. Már-már feladtam a keresést, amikor a New Scientist 1957. (!) szeptember 12-i számában találtam meg az első nyomot. Egy olvasói levélben bizonyos T. Stephanides arról írt, hogy a balkáni gerléről a következő történetet 1920-as Kis-Ázsiai útján Kirkağaç (Törökország) környékén hallotta egy paraszttól:

A szenvedő, kimerült Jézust kálváriájakor megsajnálta egy római katona és egy csésze hideg tejet szeretett volna venni neki. Tizenhét rézpénze volt, az útszéli tejárú asszony azonban nem volt hajlandó engedni a tizennyolc pénznyi árból. A kapzsi asszony ezért büntetésül gerlévé változott, csak akkor nyerheti vissza emberi formáját, ha egyszer kimondja deka-epte (azaz tizenhét). Ő azonban még mindig makacsul ismételteti: dekaokto.

Én gyakorlatilag ugyanezt a történetet ismertem azzal a kiegészítéssel, hogy ha a gerle egyszer azt mondja: **deca-ene** (tizenkilenc), akkor vége a világnak. Hihetetlennek tűnt, hogy egy 1920-as emléken alapuló, 1957-ben írt olvasói levél és az én emlékeim ennyire egybevágnak, és közben semmi mást nem találok erről az interneten. Végre aztán egy spanyol nyelvű fórumbejegyzés és egy olvasói levél az Amerikai Galambász Egyesület hírlevelének 1986 március-áprilisi számában rádobott, hogy a történet Gerald Durrell *Madarak, vadak, rokonok* című könyvéből való, ahol az ifjú Gerry természettudós barátja, Theodore Stephanides mesél így (a magyar fordító balkáni gerle helyett tévesen örvösgalambnak fordította az angol **collared dove** nevet):

Nemsokára a nap állása és forrósága tudunkra adta, hogy ebédidő van. Visszaballagtunk olajfánkhoz, megettük a magunkkal hozott elemőzsiát, ittuk a gyömbérsört, az év első kabócáinak álmos cipelése és az örvösgalambok gyengéd, érdeklődő turbékolása közepette. – Görögországban – kezdte Theodore, módszeresen majszolva a szendvicset – az örvösgalamb neve dekaoktura, vagyis tizennyolcas. A története pedig arra az időre megy vissza, mikor Krisztus a... khm... keresztfát vitte a Golgotára, és egy római katona, látva, milyen fáradt, megsajnálta. Az út mellett egy öregasszony öö... tejet árult. A katona odament hozzá, és megkérdezte, mennyiért ad egy köcsög tejet. Az asszony azt felelte, tizennyolc garasért. De a katonának csak tizenhét garasa volt. Öö... könyörögni kezdett az asszonynak, adjon Krisztus számára egy köcsög tejet tizenhét garasért, de az kapzsiságában kitartott a tizennyolc mellett. Így aztán, mikor Krisztust megfeszítették, az asszony örvösgalambbá változott, és arra ítéltetett, hogy amíg csak él, állandóan azt ismételtesse: dekaokto, dekaokto, tizennyolc, tizennyolc. Ha valaha azt mondja, hogy dekaepta, tizenhét, akkor visszanyeri emberi formáját. És ha megátalkodottságában egyszer azt találja mondani, hogy dekaennea, vagyis tizenkilenc, akkor vége lesz a világnak.

Most, hogy összefoglalom ezt az érdekes nyomozásomat veszem észre, hogy még egy csavar van a történetben. A New Scientist 1957-s számában talált olvasói hozzászóló T. Stephanides. Csak most döbbsentem rá, hogy a levélíró nem lehet más, mint Durrell oktatója maga, Theodore Stephanides.

Nos, nekem ilyen élményeket, kalandokat okozott Ungi Balázs könyvének olvasása. Teljes szívből ajánlom mindenkinek, legyen madárszerető ember, legendákat vadászó könyvmoly, nyelvészkedő amatőr vagy bárki más!

Hraskó Gábor

* „Pénzváltó levélnéző” kifejezés a csilpcsalpfűzike (*Phylloscopus collybita*) tudományos nevének magyarázata. A könyv interneten is megrendelhető, illetve megvásárolható az MME Boltjában.

** Esküszöm, így tanultam valaha, de Balázs gondos munkáját látva most utánanéztém és szomorúan látom, hogy ez bizony feketehasú harmszerető. Kár, a téves változatot sokkal jobban hangzik...

Család (Familia): Pandionidae – Halászsasfélék

Genus: **Pandion** SAVIGNY, 1809

Pandion A gör. mitológiában PANDION (Πανδίων) Attika királya, akinek lánya, PHILOMELA és PROCNE fülemülévé és fecs-kévé változtak.

A teljes történet **Ovidius Átváltozások** című művében olvasható Procne és Philomela címmel. A történet röviden:

TEREUS, Trákia királya katonai segítséget nyújt egy háborúban PANDIONNAK, aki ennek köszönhetően győz. PANDION hálaül TEREUSNAK adja idősebb lányát, PROCNET. TEREUS titokban PROCNE húgát, PHILOMELÁT szereti. PROCNEVAL hazautazik Trákiába, boldogtalan nászútkból megszületik fiuk, ITYS. Néhány évvel később PROCNE megkéri TEREUST, hogy hozza el neki PHILOMELÁT Athénből, amit TEREUS meg is tesz, ám hazautazás közben megerősökölja PHILOMELÁT, majd kivágja a nyelvét, hogy ne mesélhesse el mi történt vele. Hazatérve bebörtönzi, rendszeresen látogatja, miközben PROCNEK azt hazudja, húgát a farkasok ették meg útközben. PHILOMELA ékközben lepedőbe szövi történetét, az elkészült szövetet elküldi PROCNEKNAK, aki ezt elolvassa megalázza és kiszabadítja testvérét. A két nővér szörnyű bosszút esküszik: ITYST anyja meggyilkolja és felszolgálja vacsorára férjének, TEREUSNAK. Amikor TEREUS rájön, mit tett PROCNE, meg akarja ölni a nővéreket, de az istenek közbeavatkoznak, mindhármat madárrá változtatják:

Ekkor a Thrák iszonyú zajjal feldönti az asztalt, hívja a kigyóürtös nők Styx-völgyi csapatját, és a befalt tagokat, kebelét kihasztva, akarja hogyha lehetne kihányani talán, iszonyú lakomáját; sír, s a szegény fia gyász-sírjának valja személyét; űzi a Pandion két lányát, kardvasa-vonva. Cecropisok testét vélnéd hogy lengeti tollszárm: támadt is tolluk. Rögül egy a berek sűrűjébe, másik éreznek alá, mellem még ott van a gyilkos tett jele, nem tánt el, tollán nyoma látszik a vérnek. Majd maga Tereus is, kit a méreg, a bosszu siettet, szárnyassá alakul, fejebüjén bóbíta bugyant, csőre pedig valamint kardpenge tolauskik előre: új neve: banka; az arca előtt mint fegyver a csőre. (Deveszeri Gábor fordítása)

Azaz PHILOMELA fülemülévé változott, a sűrűbe repült; PROCNE füstí fecs-kévé, eresz alatt lakik, mel-lén, arcán ott a vér rozsdavörös nyoma; TEREUS pedig búbosbankává lett.

A cecropis jelentése: 'athéni nő', azaz itt PHILOMELA és PROCNE. Lásd énekes rigó és vörhenyes fecske.

107. Halászsas

Osprey, Fischadler
Pandion haliaetus (LINNAEUS, 1758)
A kategória, rendszeresen előforduló

haliaetus gör. 'halászsas' (*haliaetosz* – ἁλιετός), a 'tenger' (*alsz* – ἄλς) és a 'sas' (*aetosz* – αἰτός) főnevek összetétele.

50

112. Kis sólyom

Merlin, Merlin
Falco columbarius LINNAEUS, 1758
A kategória, rendszeresen előforduló

columbarius lat. 'galambász'. Feltételezett tápláléka után.

113. Kabasólyom

Eurasian Hobby, Baumfalk
Falco subbuteo LINNAEUS, 1758
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 900–1900 pár

subbuteo Mod lat. 'ölyvszerű'.

A lat. 'ölyv' (*buteo*) szó 'alatt' (*sub*) prepozícióval. A gör. *hüpatriorkhész* (ὑπατριόρχης) megnevezés fordítása. *ARISTOTELÉSZ* nevezett így egy ragadozó madarat, melyet hagyományosan kabasólyom-nak feltételeztek. gör. 'alatt' (*hüpo* – ὑπό); 'ragadozó madár' (*triorkhész* – τριόρχης).

114. Eleonóra-sólyom

Eleonora's Falcon, Eleonorenfalk
Falco eleonora GENE, 1839
A kategória, kivételesen előforduló

eleonora ELEONORA D'ARBOREA (1350–1404) szárd bírónő után.

A bírónő elrendelte a ragadozó madarak fészkeinek védelmét. A védelem egyébként nem természetvédelmi indítással volt, hanem a solymászat elit jellegét volt hivatott fenntartani.

115. Kerecsensólyom

Saker Falcon, Würgfalk
Falco cherrug GRAY, 1834
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 130–200 pár

cherrug A hindi *charg* szóból, mely a tojó kerecsensólyom neve.

116. Vándorsólyom

Peregrine Falcon, Wanderfalk
Falco peregrinus TUNSTALL, 1771
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 7–13 pár

peregrinus lat. 'vándor'.

Maga a 'vándorsólyom' (*Falco peregrinus*) összetétel kö: lat. kifejezés. Arra utalhat, hogy az első hosszú vonuláskor befogott fiatal sólymokat alkalmasabbnak vélték a solymászatra, mint a fészkelőből fiókaként szedettek.

52

Rend (*Ordo*): Falconiformes – Súlyomalakúak

Család (*Familia*): Falconidae – Súlyomfélék

Genus: **Falco** LINNAEUS, 1758

Falco kés. lat. 'súlyom'. A lat. 'sarló' (*falx*) főnév után, amely a kampós karmokra utal. Vö. batla (39. oldal)

108. Fehérmű vércse

Lesser Kestrel, Rötelfalke
Falco naumanni FLEISCHER, 1818
A kategória, kivételesen előforduló

naumanni JOHANN FRIEDRICH NAUMANN (1780–1857) művész, ornitológus és a *Die Eier der Vögel Deutschlands* (1818) című könyv szerzője után.

109. Vörös vércse

Common Kestrel, Turmfalke
Falco tinnunculus LINNAEUS, 1758
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 3500–5000 pár

tinnunculus lat. 'vércse', a 'csengő, csörgő' (*tinnulus*) főnév kicsinyítő képzős alakja, nyilván éles hangjára utal.

110. Kék vércse

Red-footed Falcon, Rotfußfalke
Falco vespertinus LINNAEUS, 1766
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 600–900 pár

vespertinus lat. 'esti' vagy 'nyugati'. Az 'este' és 'nyugat' jelentésű (*vesper*) főnévből.

111. Amuri vércse

Amur Falcon, Amurfalke
Falco amurensis RADDE, 1863
A kategória, kivételesen előforduló

amurensis 'amuri'. Az Amur menti terület, az Amur folyó környéke, földrajzi név után.

51

Rend (*Ordo*): Gruiformes – Darualakúak

Család (*Familia*): Rallidae – Guvatfélék

Genus: **Rallus** LINNAEUS, 1758

Rallus köz. lat. 'guvat'. Vö. német *ralle*, svéd *rall*.

117. Guvat

Water Rail, Wasserralle
Rallus aquaticus LINNAEUS, 1758
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 10 000 – 20 000 pár

aquaticus lat. 'vízi, vízben élő'. A 'víz' (*aqua*) főnévből.

Genus: **Porzana** VIEILLOT, 1816

Porzana Lásd pettyes vízcisibe.

118. Pettyes vízcisibe

Spotted Crane, Tüpfelsumpfhuhn
Porzana porzana (LINNAEUS, 1766)
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 500–600 pár

porzana Velencei (olasz) tájszó (*sporzana* vagy *porzana*) a kisebb vízcisibékre.

119. Kis vízcisibe

Little Crane, Kleines Sumpfhuhn
Porzana parva (SCOPOLI, 1769)
A kategória, rendszeres fészkelő, rendszeresen előforduló, állománya 3000–5000 pár

parva lat. 'kicsi, apró' (*parvus*)

120. Törpevízcisibe

Baillon's Crane, Zwergsumpfhuhn
Porzana pusilla (PALLAS, 1766)
A kategória, ritka fészkelő, ritkán előforduló, állománya 0–7 pár

pusilla lat. 'nagyon kicsi, parányi' (*pusillus*)

53

FÉSZKEMAGASÍTÓ GÓLYAKOSAROK KIHELYEZÉSE

A magyarországi fehér gólya fészkek többsége a kifestésű települési elektromos hálózat oszlopaire épült. Nem ritka, hogy a legveszélyesebb „gyilkos” vezetékvezetéseken a teljes fészkek mellett a szülők és más madarak tucatjai is halálos áramütésben pusztulnak el. A veszélyes gólyafészkek biztonságossá tétele nem csak természetvédelmi és érzelmi kérdés, az emberek biztonsága miatt a lakosság, az önkormányzatok és az áramszolgáltatók közös érdeke is egyben. A fokozottan védett gólyák kéményre vagy oszlopra épült, rövidzárlat-veszélyes és fogyasztás-növelő fészkeinek áthelyezéséhez a zöldhatóság a költési időszakon kívül ad engedélyt. Ezért ajánljuk most az önkormányzatok, nemzeti parkok, áramszolgáltatók, lakóközösségek figyelmébe az MME oszlopokra szerelhető, szabványos fészkekemelő eszközét, ami az egyesület boltjában vásárolható meg (a bolt elérhetőségeit a katalógus oldalakon találja meg).

FEHÉR GÓLYÁK SIKERES KÖLTÉSE 2011-BEN

Az idei év minden korábbinál jobb költési eredményeket hozott a hazai fehér gólya állományban. Az átlagos fészkenkénti fiókaszám a sikeresen költő pároknál elérte a 3,45 egyed, az összes fészkelő párra nézve pedig a 3,1-et. Ez a szám egy átlagos évben 2,5, míg a tavalyi rendkívül kedvezőtlen évben csak 1,65 volt. A 2011-es év sikerének legvalószínűbb oka a madarak számára kedvező időjárás volt. A május-júniusi időszakban, amikor a kikelő és cseperedő fiókák a legérzékenyebbek, nem volt esőzssel együtt járó hirtelen és tartós

lehűlés, és később is csak ritkán fordultak elő olyan viharok, melyek kárt tehetek volna a fészkekben. Míg egy átlagos évben 2-3 olyan fészkelő talákozhatunk, amelyből 6 fióka repül ki, az idén 15 ilyenről volt tudomásunk. 5 kirepülő fiókról, melyekből gyenge években 30-50, az átlagnál jobb években 100-150 fordul elő, 2011-ben már 350 adat került be a Monitoring Központ adatbázisába. A hazai költőállomány nagysága az elmúlt 40 évet tekintve stabil, a hosszú távú vonulókra jellemző ingadozásokkal 4-6 ezer párra tehető. Ehhez a stabilitáshoz mindenképpen szükség van a hasonlóan jó évekre, melyek tompítják a rossz évek során – mint amilyen a tavalyi is volt – valamint a vonulás és telelés idején jelentkező negatív hatásokat. Az eddig feldolgozott adatok alapján a 2011. évi fészkelő állományt 5800 párba becsüljük.

NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁSSAL A RÉTISASOKÉRT

Nyolc Duna-völgyi ország 13 nemzeti parkját érinti az a 2009-2012 között zajló, Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) támogatású Duna-parkok (Danubeparks) program, melynek egyik központi elemét az ártéri erdőkhöz és a vizes élőhelyekhez kötődő, zászlóshajó-faj rétisasok védelme képezi. A Németországtól Romániáig húzódó Duna menti országok 50 szakembere vett részt azon a konferencián, amit október 18-19-én tartottak Tolna megyében, Szekszárdon. A program által érintett területen mintegy 1200 rétisas él, ezek közül megközelítően 20% a folyó közvetlen közelében. Magyarország fokozott védelmi intézkedéseinek köszönhetően a „legrétisasosabb” országok között szerepel, hiszen napjainkban az ismert költőpárjaink száma 236. Összehasonlításként, a szomszédos Ausztriában 13-15, Szlovákiában eközben csak 8 egyed sikerült megfigyelni. Nemzeti parkjaink és a program egészének sásvédelmi törekvéseit alapvetően segíti az Duna-Dráva Nemzeti Park, a projekt hazai vezetőjének felkérésére az MME által kidolgozott és működtetett internetes adatbázis oldal (<http://white-tailedeagle.mme.hu>), ami a sasfigyelési adatok feltöltését és az adatok elemzését egyaránt lehetővé teszi. Az adatbázis fogadtatása a rétisas-védelmi szakemberek körében igen kedvező volt, hiszen ezzel olyan eszközt kaptak a kezükbe, mely segíti a faj védelme érdekében tett gyors és hatékony együttműködést. A Danubeparks projekt végre-

hajtása során a természetvédők eddig csaknem 1500 fészkelési és több mint 500 megfigyelési adatot töltöttek fel. Ezek alapján egy informatív, Google Map alapú térképen tekinthető meg a rétisas fészkelések és megfigyelések területi eloszlása. Az adatbázis alkalmas az európai színes gyűrűvel megjelölt sasok nyomon követésére is, amennyiben az érdeklődő madarászok rögzítik egy-egy ilyen gyűrűvel megjelölt rétisas megfigyeléséről szóló információkat. A konferencia résztvevői számos hasznos ötletet adtak az adatbázis további fejlesztéséhez, és további európai országok tervezik adataik feltöltését.

EGY ÉV INDULT AZ MME YOUTUBE CSATORNÁJA

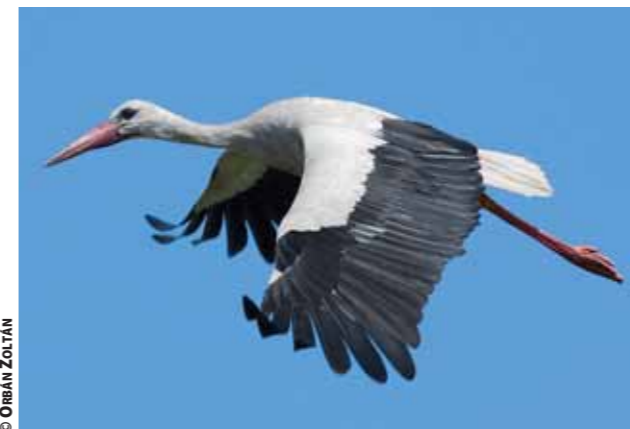
Tavaly óta színesítjük az Egyesület honlap oldalait és híreit tematikus videó felvételekkel, amiket egy külön YouTube „tároló” csatornán is megosztunk. Az új internetes felület nem várt népszerűsége tett szert, egy év alatt jelentősen több mint százezer alkalommal nézték meg a majd' kétszáz kisfilmet, és húszezernél többször látogatták meg magát a csatorna oldalt. Ez leggyorsabban a honlapunk (www.mme.hu) jobb felső részéről érhető el a YouTube|MME ikonra kattintva, de ez a „gomb” minden megnyíló honlap oldalunk végén is megtalálható. A felvételek jelentős része a Madárbarát kert program téli és nyári tevékenységeit mutatja be, de számos egyesületi rendez-

vény beszámoló is van köztük, és meghaladja a húszat a különböző madárvonulási és madárgyűrűzési videók száma, utóbbiakat a Madárgyűrűzési Központ oldalán (www.mme.hu > Természetvédelem > Madárgyűrűzési Központ) gyűjtöttük össze. A felvételek többségéhez kapcsolódik legalább egy honlap oldal is, ennek linkjét (néhány egyéb információval együtt) a megnézésre kiválasztott videó alatti technikai részben találjuk.

RENDŐRI KÍSÉRETTel HAGYTÁK EL MÁLTÁT

Máltai rendőrök helyi madarászokkal és természetvédőkkel közösen egy egész éjszakán keresztül őrizték azt a három Magyarországon született fehér gólyát, amelyek augusztus utolsó hetében érkeztek a szigetországra. A szokatlan védelemre azért volt szükség, mert az utóbbi években több ezer madár esett a helyi orrvadászok áldozat-

© ORSÁN ZOLTÁN

tául. A három gólya közül kettőt az idén bocsátottak szabadon egy közepi madármentő állomárról, ahová azután kerültek, hogy kiestek fészkeikből. A harmadik madár az állomáson született röpképtelen szülőktől. Ez volt az első bizonyított magyar gyűrűs fehér gólya megkerülés Máltán. Karcza Zsolt, az MME gyűrűző központjának vezetője köszönetet mondott mindazoknak, akik virrasztottak a madarak mellett. Éberségüknek hála a három gólya folytathatta útját dél felé. Geoffrey Saliba, a máltai BirdLife kampánykoordinátora elmondta, hogy „a fehér gólyák kedvelt célpontjai az orrvadászoknak, akik érhettek főleg éjjel járják a vidéket”. Idén májusban, amikor egy helyi szinten rekord nagyságú, mintegy 240 egyedből álló fehér gólya csapat vonult át Máltán, a vadászok hármat lőttek ki az éjszakai madarak közül. Nyár elején egy szintén Magyarországon gyűrűzött kanalgém tetemet találtak meg a szigetország egyik madárrezervátumában. Egy évvel korábban német halászasok jártak ugyanígy. Ezek az esetek csak töredékei azoknak, amelyekkel a helyi természetvédők nap-mint nap találkozhatnak és számos esetről soha nem is szereznek tudomást.

AZ EURÓPAI MADÁRMEGFIGYELŐ NAPOK EREDMÉNYEI

130 hazai helyszínen, közel 3500 ember vett részt az október első hétvégéjén megrendezett Európai Madármegfigyelő Napokon. A számlálók 465 ezer madarat regisztráltak: magasan a legtöbbet seregélyből (373 000), a második helyen a tőkés réce (8900), a harmadikon a dan-kasirály (7700) végzett. A BirdLife rendezvényén 37 ország vett részt

© SZÁSZ PÉTER

és a legalább 1770 helyszínen 50 000 ember több mint 4 millió madarat számolt össze. A seregély európai szinten is a legtöbbször megfigyelt madár volt az idei játékban. Magyarország a helyszínek és a látott madarak számát nézve a 4. a résztvevőket tekintve az 5. helyen végzett. A hétvége hazai különlegessége egy törpesármány volt, amelyet a fenékpusztai gyűrűzállomáson fogtak, ez a faj negyedik előfordulása nálunk. A szokatlanul nyárias időjárás miatt számos vonuló madárfaj egyedei kerülhettek még a szemünk elé, többek között gyurgyalagok, vadgerlék, molnár- és füstű fecskék, valamint két batla. Köszönjük minden résztvevőnek, hogy hozzájárultak hazánk jó helyezéséhez a nemzetközi versenyben!

© SZÁSZ PÉTER

MADARÁSZ ÖKO-TÚRÁK AZ MME SZERVEZÉSÉBEN

Madármegfigyelések, erdei séták, ritka fajok, védett területek...

Az MME az ország legérdekesebb tájaira hívja a kirándulni vágyókat! Az egyedi kirándulások kis és nagy csoportok számára egyaránt elérhetőek, a túrák kombinálhatóak. Területenként választhatóak az útvonalak az egyéni érdeklődés és az évszakok változatossága szerint, így a hegyvidéki madarokat és a pusztai fajokat is megismerhetik a túrázók. Túráink során nem csak érdekes madárfajokat, élőhelyeket ismerhet meg a látogató, hanem betekintést kaphat az MME munkájába is, amivel óvjuk hazánk veszélyeztetett madárfajait és azok élőhelyeit.

A programokról részletes információ található honlapunkon: www.mme.hu > támogatás > ökotúrák

Jelentkezés és további információ: Fatér Imre, ökotúra-vezető és szervező
Telefon: 06-20/325-63-19, e-mail cím: birding@mme.hu

Éjszakai vöcsökgyűrzés

Az énekesmadarak és néhány más madárcsoport képviselőit ma már „nagyüzemi” hatékonysággal fogják be és jelölik világszerte (vannak olyan gyűrzőállomások, ahol naponta akár ezernél is több példányt). E sikeresség hátterében két tényező áll: egyrészt a modern műszálaknak és hálókötő gépeknek köszönhetően remek függőhálókkal rendelkezünk, másrészt az ezekkel fogható fajok többsége elsősorban a sűrű talajközeli növényzetben, a bokrosokban és nádasokban mozog, ahol jó eséllyel repülnek bele az itt kihelyezett hálókba. A függőhálóok sikerességének kulcsa, hogy ha ezeket növényzet takarásába, sötét háttér elé állítjuk fel, akkor a repülő madarak számára a háló vékony anyaga gyakorlatilag láthatatlan.

Azok a fajok, amelyek ettől eltérő, magasan repülő, vízben úszó, nyílt területeken gázló életmódot folytatnak vagy túlzottan nagy testűek, általában nem foghatók ezzel a technikával, vagy azért, mert meg sem közelítik a hálók átlag 3 m körüli maximális magasságát, vagy pedig azért, mert ha mégis belekerülnének, ezek korlátozott szakítószilárdságú anyaga nem bírná megtartani őket. Annak ellenére, hogy több mint száz éve gyűrzük a madarakat Magyarországon (ez az egyik legrégebbi nemzetközi kutatási program a világon), sok olyan faj van, amelynek vonulási, kóborlási szokásairól azért tudunk kevesebbet (olykor szinte semmit), mert hagyományos módszerekkel szinte lehetetlen őket befogni, és gyűrzés hiányában alig vannak róluk visszafogási adataink. Ezért annak ellenére, hogy napjainkban már egyre szélesebb körben alkalmazunk néhány éve még elképzelhetetlenül fejlett műholdas jeladós technológiákat is a viselkedés- és vonuláskutatásban, nagyon fontos, hogy folyamatosan fejlesszük a nehezen, ezért kis számban kézre keríthető madarak befogási módszereit is.

A vízben úszó/bukó életmódot folytató madarak jelölése azért óriási kihívás, mert nem lehet őket észrevétlenül megközelíteni az élőhelyükön, ehhez túl jól látnak, hallanak, ráadásul a közeledő testek keltette hullámokat éjszakai sötétben is érzékelik, és a vízre bármiféle fogóeszközt körülményes telepíteni. Nemcsak a vízi, de az összes madárfajt figyelembe véve egyedülállóan szerencsések vagyunk a rendkívül bizalmassá váló

hattyúkkal, amelyek önszántukból úsznak oda az emberhez, lehetővé téve így a kutatóknak, hogy az összes módszer közül a legkíméletesebb módon, kézzel fogják meg a gyűrzni kívánt madarakat (erről szól a balatoni hattyú road show eseményeit bemutató cikkünk a xx. oldalon). Szerencsére a madárkutatók rájöttek arra, hogy a hattyúknál sokkal nehezebben fogható fajok éjszaka, jól fókuszált erős reflektorral megvilágítva egy hangtalanul sikló kenuval hasonló merítőhálóval elfoghatók. A tűző napsütésben is repülni kénytelen madarak látását nem zavarja az erős fény (egy klasszikus kísérletben néhány centiméterre hegesztettek egy üvegbúra alatt lévő galambtól, amely gond nélkül nézett bele a minket vaksággal fenyegető ívfénybe), ezért használhatunk a madarak védelmét szolgáló adatgyűjtéshez is reflektort. Ráadásul a mindennapok gyakorlata egy furcsa, viszont örömteli jelenségre is rávilágított: néhány madárcsoport (például a vöcskök és kormoránok) képviselőit az éjszakai lepkékhez hasonlóan vonzza az erős fény, így akár kézzel is megfoghatók a vízben úszva. Ez a viselkedés azonban izgalmas perceket is szerezhet a rendkívül borulékony kajakban ülő madarászoknak, amikor egy kisebb liba nagyságú, hegyes, kampós csőrrel felfegyverzett kormorán úgy dönt, hogy repülve közelíti meg a fényt, miközben az embernek is nekirepülhet. Természetesen az éjszakai lámpás madárfogás közben is szem előtt kell

tartanunk azt az alapszabályt, hogy a madarak védelmét szolgáló adatok is csak olyan módszerekkel gyűjthetők, amelyek nem okoznak sérülést nekik, illetve a jelölő eszközök viselése nem befolyásolja természetes életvitelüket. Ezért egy-egy helyszínt évi néhány alkalommal keresünk csak fel, és ilyenkor is csak egy-két kört teszünk.

A fotókkal illusztrált akciónk keretében két tápiószecsői tavat látogattunk meg Benei Bélával és Kossuth Leventével, akik az ország egyik legtapasztaltabb gyűrző csapataként évek óta fejlesztik a „nehéz” fajok befogási módszereit. Az éjszakai kenus – reflektoros – merítőhálós cserkelés célcsoportját most a vöcskök alkották, amelyek közül este fél tíz és hajnali egy között nyolc kis vöcsköt és három búbos vöcsköt sikerült befogni és meggyűrzni, ami rendkívül jó eredménynek számít, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a két fajból összesen még ezer példányt sem gyűrztek (és a visszafogások száma is alig húsz) Magyarországon az elmúlt több mint száz évben. A kézre került madarakat a parton, a tó nyugalmát nem bolygatva a nádas takarásában gyűrzöttük meg, majd innen engedjük vissza a vízbe a szárazon meglehetősen ügyetlenül mozgó vöcsköket.

Köszönjük a tó üzemeltetőjének, hogy a gyűrzőmunka támogatásaként évek óta lehetővé teszi szakembereinknek a horgászok elől is elzárt nevelő tavak meglátogatását!

Orbán Zoltán

A Balatonra gondolva egyeseknek a vitorlás hajók, másoknak a naplemente, megint másoknak a 600 forintos meleg sör jut elsőre az eszébe, pedig ha jobban belegondolunk, van egy madár, amely télen-nyáron része a „magyar tenger” látképének, ez pedig nem más, mint a bütykös hattyú.

Balaton

hattyúgyűrűzés

Bár Európa legnagyobb tavának térségében mindössze 50 hattyúpár költ, számuk a nyár második felében, a vedlési időszakban ugrásszerűen megemelkedik, amikor 300-400 bütykös hattyú érkezik ide a Kárpát-medence különböző részeiből, hogy evezőtollaikat a közel 600 négyzetkilométeres egybefüggő vízfelület „védelmében” cserélhessék le. E vedlés („lohosodás”) idején a hattyúk átmenetileg röpképtelenné válnak, így fokozottan kell óvakodniuk a lehetséges ragadozóktól, vagyis számukra életfontosságú a biztonságos nyílt víz, ahol könnyebben észlelhetik a közeledő veszélyt. A Magyar

Madártani és Természetvédelmi Egyesület gyűrűzői számára ez a szűk másfél hónap különösen kedvező időszakot jelent ahhoz, hogy a bütykös hattyúkat fém, illetve színes műanyag gyűrűkkel lássák el. Idén a lakosságot is bevontuk ebbe a különleges munkába egy kétnapos „Balatoni hattyú road show” keretében. A road show 2 napja alatt 10 helyszínt látogattunk meg, négyet az északi, hatot a déli parton, hogy különböző módszerekkel kifogjuk ezeket az akár 15 kg-os testtömeget is elérő madarakat. A munka mindig etetéssel kezdődött. A hattyúk megszokták, hogy a strandok

és kikötők mellett folyamatosan etetik őket, így nem félnek az embertől, de érhető módon kellő mértékig bizalmatlanok maradnak. Ha látják, hogy társukat kiemelik a vízből, 20-30 percre is szükség van, mire ismét visszatérnek a part közelébe, ezért a gyűrűzők igyekeztek egyszerre több madarak is megfogni. A két nap alatt végül 28 kifejlett gúnárt, 23 tojót és 3 fiókát, vagyis összesen 54 hattyút sikerült meggyűrűzni. A legnehezebb gúnár 13,5, a legkönnyebb tojó 7,8 kilogrammot nyomott. A hétvégi akcióval 1700 fölé emelkedett az elmúlt 20 évben Magyarországon színes gyűrűvel

© ORBÁN ZOLTÁN

© ORBÁN ZOLTÁN

© LAPIS BARBARA

© ORBÁN ZOLTÁN

© LAPIS BARBARA

ellátott hattyúk száma, ebből több mint ezret a Balatonon jelöltek.

Azok a madarak, amelyeken még semmilyen jelölés nem volt, először egy kopásálló, tartós acél lábgyűrűt, majd pedig egy színes, távcsővel vagy szabad szemmel is leolvasható műanyag gyűrűt kaptak, így a madarat csak akkor kell ismét kifogni, ha ez utóbbit elveszíti. A színes gyűrűk az esetek többségében szintén a madár lábára kerülnek. Nyakgyűrű – amelyek leolvasási aránya a legnagyobb – csak a bizonyíthatóan balatoni populációhoz tartozó madarakra, valamint a csak fémgyűrűs külföldi egyedekre kerülnek. A road show ideje alatt 7 ilyen hattyúval találkoztunk. Gyakran felmerülő kérdés, hogy a nyakgyűrű nem zavarja-e a madarakat. A válasz, hogy ez

nekik pont olyan, mint nekünk egy nyaklánc. Az első 5 percben szokatlan, majd a viselője szinte meg is feledkezik róla. Természetesen a gyűrű nem szorítja a sem a madár lábát, sem pedig a nyakát, csúszkál azon, és magától értetődően a táplálkozást sem akadályozza, amit a módszert tesztelő külföldi kutatások is igazolnak. A legjobb visszajelzést nyújtó nyakgyűrű azért használható a hattyúk esetében, mert ezek a madarak leveleket, hajtásokat csipegetnek, amelyeknek lenyelésekor a nyak nem tágul ki jelentősen. A nagy zsákmányt (halak, békák) egyben fogyasztó, éppen ezért táplálkozásuk jelentősen kitérül nyakú gémeknél, gólyáknál, kócsagoknál, kormoránoknál éppen ezért nem alkalmazható ez az eszköz, mert akadályozná a nyelést.

A gyűrűzés mellett a már megjelölt egyedek leolvasása is része volt a programnak. A nyári hétvégén 57 ilyen adattal sikerült gyarapítani a Madárgyűrűzési Központ adatbázisát. Az MME természetesen egész évben várja a leolvasásokat a lakosságtól (a ringers@mme.hu címen). Egy 100 százalékos bizonyossággal leolvasott és bediktált kódszámért cserébe a bejelentő megtudhatja a madár pontos „személyi” adatait, korát, nemét, illetve, hogy merre járt az elmúlt években. Az egyesület a nagy sikerre való tekintettel jövőre is megrendezi a *Balatoni hattyú road show*-t, bízva abban, hogy még többen jönnek el erre az igazán különleges rendezvényre.

Szász Péter

Ajándékozzon MME Öko-túrát! Részletek: www.mme.hu/tamogatas/okoturak.html

**INGYENES
ONLINE
FOTÓMAGAZIN
MINDENKINEK!**

WWW.TERMESZETFOTOMAGAZIN.HU

Gönye Csaba: Tavasz fototaxis

Varázslatos Magyarország

www.varazslatosmagyarorszag.hu

Polgár Tibor: Nyíladek

LÁSS CSODÁT!

A Varázslatos Magyarország lélegzetelállító országunk természeti csodáinak, Nemzeti parkjainak és a természetfotózás népszerűsítésére alakult.

Vegyél részt a csoda és egy varázslatos fotógaléria megalkotásában és indulj „Havi természetfotós” havonta, valamint „Magyarország egy napja” évszakonként egy napon kiírásra kerülő pályázatainkon.

A nyertes természetfotók havonta fantasztikus díjakat nyernek, továbbá minden egyes természetfotó a megszerzett pontokkal bekerül a ranglistába. Év végén a kiemelkedő fotók egy díjátadó ünnepséggel egybe kötött kiállításon vesznek részt.

Szeretettel várunk minden pályázót és érdeklődőt és sok sikert kívánunk a pályázat-hoz!

Repülős gólyafiókák összegyűlése idegen fészeken

2011-ben a Hortobágy szélén levő Nagyiván falu gólyái is eredményesebben költöttek, mint az előző évben. A településen 32 pár foglalt költőhelyet, ebből 26 pár költött és összesen 92 fiókát neveltek fel (ez 3,4-es fészkenkénti átlag). A sok négyes fészkelj mellett három ötös is volt, sőt egy külterületi épület (a parajosi egykori fácánteleg) kéményén levő fészkekben hat fióka nőtt fel. Július 10-én kezdődtek a kirepülések. A hónap közepén a faluban a legtöbb család pár röpképes volt. Július 18-án vettem észre, hogy a Fő út 92. szám alatti ötfiókás család fiataljai közül 4 pd. átrepült a Fő út 84-nél álló fészekre és az ottani négy fiatal gólyához csatlakozva békésen álldogáltak, nem verekedtek össze. Az ezt követő napokban rendszeresen ránéztem erre a helyszínre és azt tapasztaltam, hogy a késő délutáni órákban 6-7-8 fióka időzött benne, tehát folytatódott a meglepő szomszédolás. Július 27-én volt a legnagyobb a létszám, akkor tizen zsúfolódtak, egy tizenegyediknek érkező egyed már nem is tudott leszállni. Mivel a „vendégek” maximum hatan voltak, az „otthoniak” pedig négyen, könnyű volt rájönni, hogy a tízfős gyülekezetet három családból összeverődő gólyafiókák produkálták. Gólyaszülőket nem láttam a túlzásfolt fészkekhez érkezni, pedig érdekes lett volna megfigyelni, hogy mit kezdnek az „idegenekkel”. Július végén megszűnt ez a furcsa bandázás, amelyhez hasonlókat korábban még nem jegyeztem fel.

Kovács Gábor

© KOVÁCS GÁBOR

Hajnalmadár módjára viselkedő hamvas küllő

2011. október 1-én Busa Ákossal terepbejárást végeztünk a badacsonyi bazaltbányákban. Abban reménykedtünk, hátha „összeszaladunk” egy korán érkező hajnalmadárral. Bár a hosszantartó nyári időjárás miatt erre kevés esélyünk volt. A tördemici II-es bánya falát vizsgálgatva (ez egyébként a hajnalmadaras bánya, mivel itt látni legtöbbször e csodás fajt), egy nagyon érdekes megfigyelésre tettünk szert. Az impozáns bányafalon egy hamvas küllőt vettünk észre, mely szinte oda volt tapadva a bazaltfalra. Egy repedést kutattatott át, keresvén a rovartáplálékot. Aztán odébb reppent egy újabb kis üreghez, azt is alaposan átvizsgálta. És ez így ment hosszú percekig. Ha hajnalmadarat nem is sikerült látnunk, azért egy kicsit kárpótolva éreztük magunkat ettől a nem mindennapi látványtól, amit e harkályfaj táplálékkeresése okozott. Bazaltbánya falon még nem figyeltünk meg eddig semmilyen harkályt sem táplálkozni!

Árvai Gábor

Különös „odú-ágyrajárók”

Juhász Imre örökös tagtársunkkal évek óta kezelünk mesterséges fészkekodútelepeket ligetekben, erdőkben, arborétumokban. Imre már 21 éve gondozza az Alcsúti Arborétumban található, 70 odúból álló telepet. Néhány éve az őszi ellenőrzés során arra lettünk figyelmesek, hogy néhány odúban elpusztult rózsabogarak vannak az elhasznált fészkek alatt. Ezeket az elhullottnak vélt bogarakat a fészkekanyaggal együtt eltávolítottuk. Annál is inkább véltük élettelennek a bogarakat, mert szinte minden esetben hanyatt fekve, „talpukat feldobva” találtuk őket. Rovarokhoz is értő madarászoktól tudtuk meg, hogy ezek a rózsabogarak csak tetszhalottak, így tekelnek át. Érdekességként megemlítendő, hogy ezt a jelenséget csak az Alcsúti Arborétumban észleltük, és ott is kizárólag az eternitből készített odúkban. Természetesen azóta módszeresen visszahelyezzük téli alvóhelyükre ezeket a ragyogó színű bogarakat.

Simig Péter

© SIMIG PÉTER

Fattyúszerkő-fióka időzése bodzabokor tetején

Csaknem négy évtizede tanulmányozom a szerkőfajok viselkedését, de még mindig produkálnak érdekes, újszerű jelenségeket. Ilyen volt legutóbb a fehérszárnyú szerkők 2011-es gabonaföldi és száraz gyepek fölötti csapatos táplálkozása is. Még ugyanennek a nyárnak a végén történt a következő eset. 2011. augusztus 6-án Világosi Jánossal a Hortobágy keleti szélén, az Elepi-halastónál végeztünk megfigyeléseket. A már lehalászott 7-es tavon vízvisszatöltés kezdődött, amely a beeresztő zilipnél erősen vonzotta az apróhalakat zsákmányoló fattyúszerkőket, küszvágó cséereket, dankasirályokat. A fattyúszerkők repülős fiókái már önállóan is tudtak halat fogni, de azért folyton kéregettek a madárszülőktől, melyek gyakran etették is őket. Igen meglepődtünk, hogy az egyik fióka nem a tómeder iszapján várt az etetésre, nem is repülve koldult a szülőktől, hanem felgallyazott egy, a tó gátján nőtt természetes bodzabokor csúcsára és onnan leste, mikor közeledik valamelyik madárszülő. Közben folyamatosan sivalkodott. Több mint negyedórát töltött el ezen a szokatlan „vartán” hangoskodva, de etetést ezalatt nem tapasztaltunk. Egyébként a Hortobágy halastavainak bodzaállománya inkább bogyóéréskor érdekes: számos énekesmadár táplálkozóhelye. 2009-ben viszont már megfigyeltem, hogy a bodzavirág tányérján kitaróan énekelt a nádirígó (május 20. Gyökérgút 8-as tó). Az elepi fattyúszerkő fióka most leírt esete újabb adalék eme faj sokoldalú hasznosságának bizonyítására.

Kovács Gábor

© KOVÁCS GÁBOR

Delelő szürkemarha fején rovarászó seregély

A Hortobágyot vagy egyéb pusztákat járó madármegfigyelők számára gyakori látvány, hogy a legelő jószágokat nagy seregélycsapatok követik, bármilyen időjárási viszonyok közepette. El-eltűnnek a juhok, szarvasmarhák falkái között, majd hirtelen felrebbennek. Olyankor látni, hogy akár több ezer példányuk is összszeverődik, hogy a kérődzők környékén hemzsegő, vagy éppen azok mozgásával felzavart rovar tömeget hasznosítsák. A jámbor birkák hátán is meg-megülnek, néha egyetlen legelésző juhon 4-5 seregély is egyensúlyoz.

A szarvasmarhákra viszont nem szoktak rászállni, csak a gulya vagy csorda lassan poroszkáló állatainak patái körül futkározva, kánikulában pedig folyton az árnyékukban tartózkodva kapdossák el a rovarokat. A pusztajárások során már megszoktam, hogy csak a birkák hátán láthatók „lovagoló” madarakat, a teheneiken nem. Ha magyarázatot kellene találnom erre a jelenségre, akkor talán abban lennének, hogy a szarvasmarhák darabos, rázós mozgását és a legyeket hajtó farkcsapásokat így kerülik el.

2011. szeptember 12-én ezért volt olyan meglepő, hogy egy kis csoport delelő, részben már leheveredett szürkemarha egyikét egy seregély nem a fűben kerülgette, hanem a hátára szállt, majd onnan a fejére gyalogolva az orrán és a pófáján ide-oda járkálva a szemzugakból és az ornyílás környékéről csipegette az ott tanyázó rovarokat. Ez a ténykedés szinte a nyúvágó madárra hasonlított és afrikai hangulatot ébresztett. Ha a jószág a füleivel legyezett vagy a fejét mozgatta, szárnycsapkodással egyensúlyozta ki a rázkódást.

Az itt leírt megfigyelést a Kunmadarasi-pusztán (HNP) végeztem Járosi Adrienn és Kovács Gergely Károly társaságában. A ritka esetről számos fényképfelvétel is készült.

Kovács Gábor

© Kovács Gábor

Havasi lilék csapatos mozgalma Fejér megyében

Egy hidegfront utáni napon, 2011. augusztus 28-án délelőtt Székesfehérvártól északkeletre, nagyüzemi mezőgazdasági táblák között jártam, amikor egy lehántott repcetarlóról négy nagynak tűnő, sötéthasú, fehér szárnybelsőjű lilék rebentettem fel. A madarak pillanatok alatt eltűntek szem elől. Feltűnt különös pittyegő hangjuk, a megfigyelést bizonytalan aranylileadatként kezeltem. Ezt a hangot este, sötétedés után még hallottam ugyanott.

Augusztus 31-én estefelé majdnem az előző helyen, de egy szomszédos búzatarlóról repült fel ugyanolyan pittyegéssel egy lilecsapat, mely hamarosan leszállt. A szármadarványok, rögök, terephajlatok között sikerült megtalálnom tizennégy havasi lilét (*Charadrius morinellus*). Legalább két idei fiatal és 3-4 rendkívül színes tojó volt közöttük. Szeptember 1-én nagyon sok lilenyomot találtam a két tarlót elválasztó dűlőút porában; a parányi, de igen vaskos lábujjak lenyomatát későbbi napokon is láttam.

Szeptember 4-én késő délután a repcetarlón kézitávcsővel pillantottam meg a jellegzetes, megiramodó futással táplálkozó havasi liléket. Telefonon értesítettem Járosi Adrienn, aki kb. 10 perc alatt ért a helyszínre, de közben a tizenegy madár felrepült és átszállt a búzatarlóra. Itt már tizennégy havasi lilére sikerült rábukkannunk, tehát a csapat nagyobbik része repült át a lemaradt példányokhoz. Kedvezőtlen esti fényviszonyok között fényképpel és videófelvétellel dokumentáltuk a megfigyelést. A hangok kielemezése alapján a madarak augusztus 28-tól a területen tartózkodtak, a hanganyag (Schulze, 2003) a „pittyegést” a tojók jellegzetes, repüléskor és a földön egyaránt hallott hangjaként tartalmazza. Mezőgazdasági munka nem folyt az említett időszakban, a lilék tehát nyugodt, zavartalan pihenőhelyet választottak maguknak. Szeptember 5-étől már más terepmadarászok (Szimuly György, Oláh Sándor, Havasi Máté) hiába keresték őket.

A havasi lile hazánkban az alföldi, azon belül elsősorban a tiszántúli puszták jellegzetes őszi, kisszámú tavasi átvonuló madara; a naszályi (Szimuly, 1993) és a Fertő környéki (Chernel, 1899; Bankovics et al., 2002) adatok igazi kuriózumnak számítanak (MME Nomenclator Bizottság, 2008). Az 1992. szeptember 29-én Fertőújlakon látott 4 példány mellett a mostani az egyetlen Dunántúlon észlelt havasilile-csapat, illetve az idáigi leghoszszabb időzés. A szántóföldi megfigyelés nem ismeretlen jelenség, már fél évszázada felhívták rá a figyelmet, hogy a vízhez nem kötődő havasi lile agrárkörnyezetben is megpihen, ahol könnyen elkerülheti a madarászok figyelmét (Keve, 1958). A következő években derül ki, hogy a faj Fejér megyei megjelenése egyszeri alkalom volt-e.

A megfigyelés helyszíne a Sörédi-hát nevű kistáj, amely ÉNy-DK-irányba húzódó mezősi talajjal borított löszhát. Néhány löszvölgytől eltekintve mezőgazdasági művelés alatt áll, 20-30 méterrel magasodik a környező mélyebb, természetesebb állapotú élőhelyek fölé (Sárrét, Zámolyi-medence, Császár-víz-völgy, Velencei-tó). Kultúrsivatag-jellege dacára átvonuló és kóborló madárvilága igen gazdag. A havasi lilék itt léte tovább színesíti a fajlistát, egyben párhuzamba állítható olyan fajokkal, amelyek hazánkban pusztai élőhelyeken jellemzők, de itt szántóföldi környezetben sikerült őket megfigyelni:

- Pusztai ölyv (*Buteo rufinus*) – 2 pd. 2009. augusztus 26. (Járosi A., KGK)
- Kék vércse (*Falco vespertinus*) – 1 ad. tojó 2009. augusztus 11. (KGK)
- Daru (*Grus grus*) – 160 pd. 2008. november 18.; 6 pd. 2011. március 29. (Járosi A., KGK)
- Aranylile (*Pluvialis apricaria*) – 12 pd. 2011. március 16. (KGK)
- Réti fülesbagoly (*Asio flammeus*) – 1 pd. 2010. február 16. (Járosi A., KGK)
- Hósármány (*Plectrophenax nivalis*) – 70 pd. 2009. december 29. (Járosi A., KGK); 1 pd. 2009. december 30. (Sebe Krisztina, Laczik Dénes)

Ez egyrészt rámutat a szántóföldek sokszor alábecsült madártani jelentőségére, másrészt felveti annak lehetőségét, hogy a Móri-árok folytatásaként a Sörédi-hát is fontos vonulási útvonal, így a szántók, löszvölgyek, fasorok, erdőfoltok élőhelyegyüttesén további váratlan madárrendezőkre is számíthatunk.

Kovács Gergely Károly

ÉRDEKES MADÁRMEGFIGYELÉSEK (2011. május–július)

A következőkben rövid áttekintést szeretnénk nyújtani a 2011 májustól júliusig terjedő időszak legérdekesebb faunisztikai megfigyeléseiből. Az itt következő – Magyarországon jórészt nagyon ritkán előforduló – madárfajok adatainak nagy része a Nomenclator Bizottság által hitelesítendő, ez viszont a legtöbb esetben még nem történt meg, ennek okán sem az előfordulások pontos időpontját, sem a megfigyelők nevét nem közöljük.

MÁJUS

A hónap legelején egy valószínűleg még vonuló szkipacsirtát (*Calandrella brachydactyla*) láttak a Hortobágyon. Május első hetében a fertőújlaki Borsodi-dűlőben egy kanadai ludat (*Branta canadensis*), Karcag határában (Magyaroka) egy sötét színváltozatú törpesast (*Aquila pennata*), Kecskeméten egy nyilván fogságból szökött hím kisasszonyrécét (*Aix sponsa*), a fülöpszállási Kelemen-széken pedig egy öreg hím halcsontfarkú récét (*Oxyura jamaicensis*) figyeltek meg. Május második vasárnapján Budapesten, a Petőfi híd és a Lágymányosi híd közötti Duna-parton két öreg vörhenyes fecskét (*Cecropis daurica*) észleltek, a fajnak ez az ötödik előfordulása Magyarországon. A hónap második hetében Déványa határában (Réhely) és Szentbékálla közelében (Töttöskáli templomrom) is láttak egy-egy kerti sármányt (*Emberiza hortulana*) (utóbbit május folyamán még számtalanszor észlelték ugyanitt). Május közepén Erdőbénye közelében egy világos színváltozatú törpesast (*Aquila pennata*), a pusztaszeri Büdös-széken egy öreg hím halcsontfarkú réce (*Oxyura jamaicensis*), a Szegeci-Fertőn pedig egy öreg borzas gödény (*Pelecanus crispus*) került szem elé. A hónap harmadik hetében Nagymarosnál a Dunán egy öreg, a szegedi szeméttelen pedig egy immatur világoshátú heringsirályt (*Larus fuscus graellsii/intermedius*), Fertőújlak közelében egy öreg indiai ludat (*Anser indicus*), az egyik Bugyi melletti bányatónál pedig egy öreg feketeszárnyú székicsért (*Glareola nordmanni*) láttak. Május utolsó harmadában ismét többször megfigyelték a pusztaszeri Büdös-széken az öreg hím halcsontfarkú récét (*Oxyura jamaicensis*), Tokaj belterületén egy éneklő hím karmazsinpirókot (*Carpodacus erythrinus*), Bugyi közelében egy bányatónál pedig egy öreg kenti cséért (*Sterna sandvicensis*) észleltek. A hónap utolsó hetében a Duna felett előbb Budapesten, mintegy nyolcvan perc múlva Halászteleknél, újabb tíz perc múlva pedig Szálhalombattánál került szem elé öt öreg kenti csér (*Sterna sandvicensis*). Ugyancsak a hónap utolsó hetében Tiszacsege határában (Rókás) egy öreg pásztorgémet (*Bubulcus ibis*), egy öreg hegyesfarkú partfutót (*Calidris acuminata*), egy öreg cankópartfutót (*Tryngites subruficollis*) és egy öreg vándorpartfutót (*Calidris melanotos*) figyeltek meg, de feltűnt itt a korábban a Hortobágyi-halastavon (Kondás) már látott öreg borzas gödény (*Pelecanus crispus*) is, a hónap utolsó napjaiban pedig egy vörös ásólúd (*Tadorna ferruginea*) és egy öreg terekcankó (*Xenus cinereus*) is felbukkant ugyanitt. Május végén a Hortobágyi-halastavon egy immatur halászsirályt (*Larus ichthyaetus*), a Du-

nán előbb Bajánál, majd Foktónél és Budapesten egy öreg kenti cséért (*Sterna sandvicensis*) észleltek. Május utolsó napjaiban Fertőújlakon ismét szem elé került az öreg indiai lúd (*Anser indicus*), a bősárkányi Nyirkai-Hanyban pedig egy öreg vándorpartfutót (*Calidris melanotos*) figyeltek meg.

JÚNIUS

A hónap első napjaiban a tiszacsegei Rókáson még látták a vándorpartfutót (*Calidris melanotos*), Tiszaeszlár határában (Bashalom) egy pásztorgémet (*Bubulcus ibis*), Ópusztaszeren (Rontószél) pedig egy éneklő karmazsinpirókot (*Carpodacus erythrinus*) észleltek. Június első hetében Fertőújlakon többször szem elé került a már korábban is látott öreg indiai lúd (*Anser indicus*), Darvas közelében pedig egy világos színváltozatú törpesast (*Aquila pennata*) figyeltek meg. A hónap második hetében a Hortobágyi-halastavon (Kondás) ismét látták az öreg borzas gödényt (*Pelecanus crispus*), a szegedi Fehér-tavon egy terekcankót (*Xenus cinereus*), a kardoskúti Fehér-tónál egy öreg világoshátú heringsirályt (*Larus fuscus graellsii/intermedius*), Kaba közelében egy vörös ásóludat (*Tadorna ferruginea*), Seregélyes határában pedig egy világos színváltozatú törpesast (*Aquila pennata*) észleltek. Ezen időszak legnagyobb szenzációja vitathatatlanul egy öreg (subadult?) korallsirály (*Larus audouinii*) megfigyelése volt a dunatetőtleni Böddi-széken, a madarat egy esti behúzáson látták először, majd másnap többen is megfigyelték ugyanott, később viszont már nem került szem elé (ennek a Földközi-tenger medencéjében élő ritka sirályfajnak – az adat hitelesítése esetén – ez lesz az első magyarországi előfordulása). Június harmadik hetében egy fakó keselyűt (*Gyps fulvus*) láttak Csabdi külterületén, Halászteleknél egy öreg kenti cséért (*Sterna sandvicensis*), a szabadszállási Zab-széken egy öreg pásztorgémet (*Bubulcus ibis*), a Bányaterenyénél pedig egy öreg indiai ludat (*Anser indicus*) észleltek. A harmadik hét végén Gárdonyban egy öreg hím pálmagerlét (*Streptopelia senegalensis*) figyeltek meg, a madár gyűrűs volt, a gyűrű távcsővel történő leolvasása pedig bizonyossá tette, hogy sajnos csak egy tenyésztőtől származó madár volt az a – vadon Afrikában élő – pirosfejű gyöngymadár (*Trachyphonus erythrocephalus*), amely június első három hetében többször is megfigyelésre került Budatétényben. A hónap utolsó hetében ismét látták Szentbékálla közelében a kerti sármányt (*Emberiza hortulana*), a Hortobágyi-halastavon pedig a borzas gödény (*Pelecanus crispus*) került ismét szem elé, ezeken felül a Hortobágyon

egy halászsirályt (*Larus ichthyaetus*), Egyeken pedig egy pásztorgémet (*Bubulcus ibis*) figyeltek meg.

JÚLIUS

A hónap legelején a Gerecse Tardos és Bajna közötti térségből észlelték egy Horvátországban műholdas jeladóval jelölt fakó keselyű (*Gyps fulvus*) adójának jelét (magát a madarat egyébként senki sem látta). Július első napjaiban még észlelték Szentbékállán a hím kerti sármányt (*Emberiza hortulana*), a Hortobágyi-halastavon már korábban is látott borzas gödényt (*Pelecanus crispus*) viszont többször is megfigyelték az egész hónap során. A hónap első hetében Budapesten egy, a Hortobágyi-halastavon két kenti cséért (*Sterna sandvicensis*), a Szegeci-Fertőn pedig egy kacagócsér (*Gelochelidon nilotica*) láttak. Ugyancsak a hónap első hetében többször láttak és fényképeztek egy – nagy valószínűséggel fogságból szökött – hím dauriai rozsdafarkút (*Phoenicurus aureus*) Salgótarjánban. Július második hetében Kevermes közelében egy öreg világos színváltozatú törpesast (*Aquila pennata*), Keszthelynél a Balatonon két öreg kenti cséért (*Sterna sandvicensis*), Balmazújvárosnál pedig két pásztorgémet (*Bubulcus ibis*) észleltek. A hónap harmadik hetében Kenderes közelében egy kacagócsért (*Gelochelidon nilotica*), a Hortobágyi-halastavon egy öreg hím vörös ásóludat (*Tadorna ferruginea*), Halászteleknél a Dunán két öreg kenti cséért (*Sterna sandvicensis*), Dejtár közelében pedig egy nyilvánvalóan szökött gyöngyös récét (*Callonetta leucophrys*) figyeltek meg. Július utolsó harmadában négy öreg és két fiatal pásztorgémet (*Bubulcus ibis*) észleltek Tiszacsege közelében, a madarak – bár fészüket nem találták meg – valószínűleg a Hortobágyi-halastavon költöttek (a fajnak ez lenne az első fészkelési adata hazánkban). A hónap utolsó hetében ismét szem elé került a borzas gödény (*Pelecanus crispus*) a Hortobágyi-halastavon, ahol ugyanakkor egy kenti cséért (*Sterna sandvicensis*) is észleltek, és ugyanezen a napon a Sumonyi-halastavon visszafogtak egy 2008 októberében ugyanott gyűrűzött berki posztát (*Cettia cetti*).

Köszönet illeti a madarak – név szerint ugyan nem említett – megfigyelőit, hogy adataikat közkinccsé tették. Kérem, hogy – amennyiben eddig még nem tették meg – a megfigyelések részletes dokumentációját mielőbb juttassák el a Nomenclator Bizottság titkárához (Simay Gábor, e-mail: nomenclator@birding.hu). Az itt felsorolt adatok nagyrészt az érdekes megfigyeléseket közlétező www.birding.hu internetes oldalról származnak.

Összeállította: Hadarics Tibor

A PILLANAT KEDVEZŐ AZ ÖN EGYÉNI TÁVCSŐCSOMAGJA

A természet nem vár. Állítsa össze egyéni teleszkópcsomagját és élje át az egyedülálló pillanatokat a SWAROVSKI OPTIK által kínált rendkívüli pontosságú eszközökkel, melyek az adott kategória legjobbjai. Válasszon az ATM/STM 65/80 és ATM/STM 65/80 HD típusú, magnéziumból készült, könnyű, robusztus távcsövek, valamint a 20–60x W, a 25–50x W és a 30x W lencsék közül.

KOMBINÁLJON
ELŐNYÖSEN!
AKÁR
320 €
IS MEGTAKARÍTHAT!
KIZÁRÓLAG 2011.01.18-TÓL 06.30-IG

PONTOS ÉS KIVÁLÓ

20-60x 25-50x W 30x W

ROBUSZTUS ÉS KÖNNYŰ

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK KG
Daniel-Swarovski-Strasse 70, 6067 Absam, Austria
Tel. +43/5223/511-0, Fax +43/5223/41 860
info@swarovskioptik.at

OPTIKAI TÖKÉLETESSÉG KOMPROMISSZUMOK NÉLKÜL

SWAROVSKI
OPTIK

Vonulás helyett áttelelő madarak a kertben

Az őszi madárbarát kertek izgalmas eseménye, amikor olyan madarak, többnyire légykapók, poszták, gezek, füzikék képviselői jelennek meg a ház körüli bokrok és fák ágai között, amelyek jellemzően más élőhelyeken figyelhetők meg. Ezek a dél felé tartó példányok többnyire csak alkalmi vendégek, de az utóbbi években néhány faj egyedei a vonulás helyett egyre nagyobb számban maradnak nálunk télire is.

A fekete rigó és a vörösbegy teljesen megszokott látványt nyújt a téli etetőkön, ami alapján állandó madárnak gondolhatnánk ezeket, holott a hazánkban költő populáció egyedei a telet rövid távú vonulóként (fajonként eltérő, a fekete rigónál 20%-ra becsült arányban) a mediterrán térségben, elsősorban Olaszország kontinentális részén, Szicíliában és a környező szigeteken töltik. A településeken élő példányok a télen is meg-

felelő életkörülmények hatására egyre nagyobb arányban hagytak fel a vonuló viselkedéssel és váltak állandó madárrá az utóbbi évszázadban.

Ez az alkalmazkodási folyamat ma is tart és több más, elsősorban városiasodott fajnál is megfigyelhető. A csilpcsalpfüzike, a házi rozsdafarkú, az erdei szürkebegy, a barátposztáta, a cigánycsuk, az örvös galamb és a fehér gólya részben hazai fészkelő állományból szár-

mazó, részben pedig északabbról hozánk érkező példányai évről évre áttelelnek nálunk. A megfigyelések alapján úgy tűnik, hogy az elmúlt évtized második felében mind a hét faj esetében jelentősen növekedett a viselkedésforma előfordulásának gyakorisága, ami bizonyosan nem magyarázható minden esetben az enyhe telekkel, hiszen az elmúlt években a tél kifejezetten kemény, fagyos és havas volt.

Madárvédelmi szempontból fontos jellemzője az áttelelő kisebb testű rovarvívó énekeseknek, az „új” fajok mellett a már megszokott vörösbegynek és ökörszemnek is, hogy a madárbarát kertek etetőin is feltűnhetnek, ahol kis odafigyeléssel, a felkínált eleségek változatosabb összeállításával ezek speciális igényeit is ki tudjuk elégíteni.

VADSZŐLŐ KÖZELÉBEN KÜLÖNÖSEN SZÁMÍTHATUNK RÁJUK

A télre beérő bogyós termések (borostyán, vadrózsa, tűztövis stb.) többsége túl nagy ahhoz, hogy a veréb méretű vagy kisebb áttelelő rovarvívók egy-

ben le tudják nyelni, a házfalakat díszítő vadszőlő dércsüpte bogyói azonban olyan apróvá töpörödnek, hogy ezeket egy parányi csilpcsalpfüzike is el tudja fogyasztani. Ezért a vadszőlővel befürtött falak közelében, különösen ha ilyen helyen lakunk, érdemes szemmel tartani a sűrű bokrokban mozgó madarakat, mert a szokásos cinegék és pintyfélék mellett jó eséllyel feltűnhetnek vonulás helyett átteleléssel próbálkozó énekesek is. Ennél azonban többet is tehetünk értük, ha a vadszőlős hely közelében olyan etetőt is működtetünk, amelynek kialakításakor az ő speciális igényeiket is figyelembe vesszük. Mivel szinte egyáltalán nincsenek információink az áttelelő példányok túlélési stratégiáiról, nem

Az öt leggyakrabban áttelelő énekesmadárfaj, valamint az örvös galamb és a fehér gólya megfigyelési adatai Magyarországon a jelzett évek december 1. – február 28. közötti időszakában, az esetek gyakorisága szerint csökkenő sorrendben a birding.hu adatai alapján.

	Házi rozsdafarkú	Barátposztáta	Csilpcsalpfüzike	Örvös galamb	Fehér gólya	Erdei szürkebegy	Cigánycsuk
2000/2001	0	0	0	0	0	1	0
2001/2002	0	0	0	0	0	0	0
2002/2003	0	0	0	0	0	0	0
2003/2004	0	1	0	0	0	0	0
2004/2005	19	8	2	3	6	2	6
2005/2006	31	38	31	8	16	6	8
2006/2007	65	18	9	12	30	6	8
2007/2008	75	34	18	17	16	12	4
2008/2009	143	63	41	30	18	19	10
2009/2010	125	67	31	36	10	16	8
2010/2011	57	48	22	17	27	19	3
Összesen:	515	277	154	123	123	81	47

© ORBÁN ZOLTÁN FELVÉTELE

tudjuk, hogy milyen táplálékforrások és viselkedés segíti őket a fagyos hónapok átvészelésében. Ezért az etetőket lehetőleg ablaklessel kombinálva alakítsuk ki (erről a Madártávlat 2009. évi nyári számában és a www.mme.hu honlapon is található információ), így az ablakból is megfigyelhetjük a madárvendégeket.

HOGYAN SEGÍTHETJÜK AZ ÁTTELELŐKET?

A fűzikek, poszáták, rozsdafarkúak, csukok, vörösbegyek és szürkebegyek, ökörszemek közös jellemzője, hogy rovarfogáshoz alkalmazkodott vékony csőrük nem elég erős a napraforgómag héjának feltöréséhez, amin viszont – amint azt a rendszeresen az etetőkre járó barátposzáták megfigyelése igazolta – néhány egyszerű trükkel könnyen segíthetünk:

- a bokrok ágaira szúrjunk almát, amelynek oldalából vékony szeletet levágva nyissunk „ablakot” az erős gyümölcshéjon
- a napraforgómagba keverjük apró magokat (például kölest), amit egészben is le tudnak nyelni
- az ágakra akasztva tegyünk ki cinkgolyót vagy ezt helyettesítő vajat, margarint, fagyút, hájat
- az etetőn működtessünk itatót is

NÉZZE MEG A KAPCSOLÓDÓ ANYAGAINKAT IS!

Az elmúlt télen számos videó felvétel készült etetőn áttelelő, többek között kolibrít utánzó repüléssel cinkgolyóból táplálkozó és diót védő „cinkeverő” barátposzátákról. Ezeket a felvételeket is megnézheti a Világhálón az MME You-

Tube csatornáján, amit legegyszerűbben az egyesült honlapján (www.mme.hu) keresztül érhet el, ha a megjelenő oldal jobb felső harmadában rákattint a YOUTUBE | MME gombra. Ha csak az áttelelő barátposzátákra kíváncsi, írja be a megnyíló oldal keresőmezőjébe a faj nevét, és a rendszer kiválogatja Önnek a megfelelő felvételeket.

SEGÍTSE ÖN IS AZ ADATGYŰJTÉST!

Kérjük, ha november–február között a cikkben említett (vagy más vonuló) madárfaj áttelelő egyedével találkozik Magyarországon, regisztráljon és töltsse fel adatait a birding.hu oldalra. Köszönjük!

Orbán Zoltán

© ORBÁN ZOLTÁN FELVÉTELEI

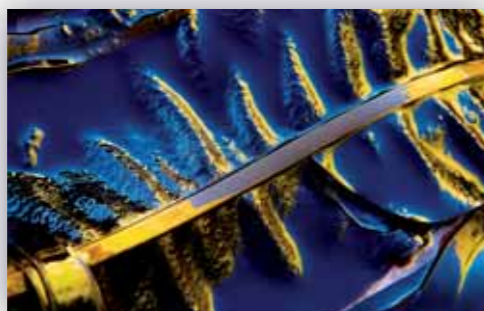

MADÁR TARLAT

Simán László 1963-ban született Zalaegerszegen. A természet ifjúkorától kezdve lenyűgözte, gyermekkorában rovarásznak készült és ettől kezdve fényképezett és laborált. Végül orvos lett, jelenleg Deák Ferenc szülőfalujának, Söjtörnek háziorvosa. Figyelme mintegy másfél évtizede fordult ismét a fotográfia felé. Repertoárja igen széles, de elsősorban tájfotósnak vallja magát. Az utóbbi években több kontinens számos országába eljutott, de elsősorban az északi tájak (Izland és Skandinávia), valamint szűkebb hazájának, Zala megyének csendje bűvölte el. Képeivel egyre gyakrabban találkozni nyomtatásban, a világhálón és különféle nivós fotókiállításokon.

Kis póling

Barnamoszat

Cotopaxi

Feröer

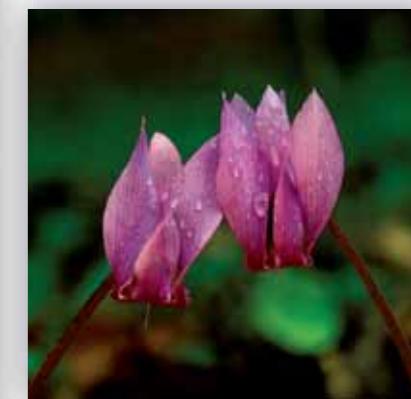
Izland

„Indián emlék”

Alkák

Ciklámének

VADLÚD VOLTAM

Valamikor vadlúd voltam,
vadludakkal vándoroltam.

Nagy tavakért lelkesültem,
tengeren is átrepültem.

Őszi fényben és homályban
fel-feltámad régi vágyam:

társaimmal útrakelni,
fényt és felhőt úszva szelni.

Majd ha végem itt elérem,
vadlúd-formám visszakérem.

Jóbarátok, ismerősök,
hogyha jönnek bíbor ősök,

nézzetek fel majd az égre,
égen úszó vadlúd-ékre,

s ezt mondjátok eltűnődve:
újra vadlúd lett belőle,

s most ott száll a V-seregben,
hangja szól a fellegekben.

(Áprily Lajos)

A tatai Öreg-tavon minden ősszel vadludak ezrei gyülekeznek, és velük együtt megjelennek az őszbúcsúztató madármegfigyelők is. Ha Ön szereti a jó társaságot, kíváncsi a világon szinte egyedülálló látványra, amit a reggel és este megfigyelhető madártömegek jelentenek, akkor ott a helye az Öreg-tó partján, ahol **november 26-án (szombaton)** egész napos rendezvénnyel várjuk Önt és családját, osztályát, baráti társaságát. **TALÁLKOZZUNK TATÁN!**
A programról részletes ismertető olvasható a www.mme.hu honlapon.